Balogh Csaba
Kolozsvár

JHVH sztéléje

Idegen népekről szóló próféciagyűjtemények az Ószövetség prófétai irodalmában

Az ószövetségi próféták egyik különc alakját, Jónást, a Biblia úgy mutatja be, mint Isten követét, akit JHVH azzal bízott meg, hogy leleplezze Ninivének, az északi királyságot, Izráelt fogságba hurcoló ország fővárosának sorsát. Jónás – akarata ellenére – Asszíria „misszionáriusává" válik. Hasonlóképpen szól a Biblia Jeremiásról is, akit a nevével jelzett könyv „a népek prófétájának" nevez (נָבִיא לַגּוֹיִם; Jer 1,5).[1] Amint ugyanez az irat egy másik helyen hangsúlyozza (Jer 28,8), az idegen nép a prófétai igehirdetés egyik állandó tartalmi kelléke; igaz, gyakrabban úgy, hogy a próféciában említett idegen nemzet Isten saját népe fölötti ítéletének eszközeként jelenik meg.

Jer 28,8-at gyakran értelmezik úgy, mint amely korábbi próféták idegen népek *ellen* mondott beszédeire utal, és mint ilyen, az idegen népek ellen mondott prófécia ősiségét igazolná.[2] A Jer 28,8 szövegkörnyezete azonban egy másik értelmezésmódot valószínűsít. A szövegkörnyezet szerint Jeremiás és Hananjá vitájában Jeremiás azt hirdeti, hogy Isten egy idegen nép, a babiloni király által fogja ítéletét végrehajtani, míg Hananjá Júda nemzeti érzelmeit azzal fűti fel, hogy Babilon megsemmisülését jövendöli meg. Jer 28,9 szerint Jeremiás próféta Hananját üdvprófétának tekinti (לְשָׁלוֹם), azaz egy olyan műfaj elkötelezettjének, amelynek nincs meg a kellő régisége (vö. Jer 26). Éppen ezért ezt a próféciát a hallgatóságnak a jövőbeni beteljesedés fényében kellene értékelni. Ezzel szemben Jeremiás saját üzenete csupa ítélethirdetés (לְמִלְחָמָה וּלְרָעָה וּלְדָבֶר). Mivelhogy ennek a próféciatípusnak megvan a tradíciója, éppen ezért nincs szükség további legitimációra. Kérdés, hogy mi ebben az érvelési menetben az idegen népek szerepe? Jeremiás minden bizonnyal nem olyan próféciákra utal, amelyben az idegen nép, mint Isten ítéletének tárgya jelenik meg, hisz éppen ez az üzenet az, amelynek ellenfele, Hananjá elkötelezett hirdetője. Mindez azt jelenti, hogy Jer 28,8-ban אֶל־אֲרָצוֹת רַבּוֹת וְעַל־מַמְלָכוֹת גְּדֹלוֹת úgy fordítandó, hogy „nagy országok és hatalmas nemzetek *felől*" és nem *ellen* mondott prófécia. Ezt a műfajt tekinti Jeremiás magára nézve mérvadónak. Azaz, Jeremiás olyan prófétai elődökre utal, akiknek üzenetében a hatalmas nemzetek nem az ítélet tárgyaként, hanem az ítélet eszközeiként jelennek meg. A mondatban az אֶל, עַל és לְ

[1] Jeremiás e jellemzése nem azt jelenti, hogy ő más prófétától eltérően, különleges módon „a népek prófétája" lenne, hanem a könyv bevezető része úgy mutatja be a következő fejezetek főszereplőjét, mint akit e könyv alapján a népek prófétájaként ismerünk meg.

[2] Vö. pl. Hayes, John H.: The Usage of Oracles against Foreign Nations in Ancient Israel. In: *Journal of Biblical Literature* 87, 1968, 86–87., Carroll, Robert P.: *Jeremiah*. SCM Press, London 1986, 751., Oosterhoff, B. J.: *Jeremia*. Kok, Kampen 1994, 2. köt., 377., Keown, G. L. et al.: *Jeremiah 26–52*. Word, Waco 1995, 55.

prepozíciók egymás szinonimáiként értékelendők. Egyszóval, Jer 28,8 nem idegen népek ellen mondott próféciákról beszél, mint hosszú múlttal rendelkező prófétai tradícióról, hanem Izráel elleni próféciákra utal, amelyekben az idegen népnek JHVH a büntetőeszköz szerepét szánta.

Tekintettel arra, hogy Izráel sorsa történelmileg számos ponton kötődik az őt körülvevő nemzetekéhez, nem kelt különösebb feltűnést az, hogy az idegen népeknek a prófétai irodalom mindvégig előkelő helyet biztosít. Hóseás könyve kivételével minden prófétánál találunk olyan szövegeket, amelyek elsősorban nem Izráel vagy Júda jelenét és jövőjét taglalják, hanem idegen népekről szólnak; sőt e könyvek közül némelyeket teljesen egy-egy idegen népnek szenteltek (Náhum, Abdiás). Ilyen tematikájú próféciák gyakran kollekciókban jelennek meg,[3] de előfordulhatnak önálló formában is, függetlenül attól, hogy az illető könyv tartalmaz-e hasonló tartalmú próféciagyűjteményt vagy sem.[4] Szem előtt tartva az elkülönítés esetlenségét, illetve e próféciák tartalmi sokszínűségét, nevezhetjük e szövegeket idegen népekkel kapcsolatos próféciáknak (ezentúl INP).

Az ószövetségi tudományban nincs egységes szemlélet abban a tekintetben, hogy mely próféciákat lehet INP-nak nevezni. Bár első látásra nem okoz gondot felismerni ilyen jellegű szövegeket, mind ez nyomban bonyolultabbá válik, ha definíció után keresgélünk. Hamar feltűnik ugyanis, hogy itt nem lehet jól elkülöníthető ismertető jegyekkel rendelkező, koherens műfajról beszélni. Míg egyes próféciák első látásra kimondottan egy idegen nép sorsát taglalják (Ézs 18; 21,1–10; Jer 46,1–12; stb.), hasonló kijelentések megjelenhetnek olyan próféciákba ágyazottan is, amelyek elsősorban Izráelhez vagy Júdához szólnak (Jóel 2,20 a 2,18–27-ben; Jóel 4,19 a 4,18–21-ben; Mik 4,11–12 a 4,8–14-ben; Hag 2,22 a 2,20–23-ban, stb.). Egyes próféciák a népeket név szerint említik (pl. Ám 1,3–5; Zof 2,8–10), mások általában utalnak a népekre (גּוֹיִם vagy עַמִּים; vö. Ézs 17,12–14; Jóel 4,1–3.9–17). Noha egyes kutatók próbálják elkülöníteni a konkrét nemzetek elleni beszédeket azoktól, amelyek általában a nemzetekről szólnak,[5] a fent említett textusok kérdőre vonják e megközelítés helyességét. Bár úgy tűnik, a kutatók közötti egyetértés nagyobb, ha a hangsúly az idegen népek személyes megszólítottságán vagy a népek sorsának közvetlen leírásán van,[6] Izráel népének sorsa mégis sok esetben olyan módon fonódik össze az idegen népekével, hogy nehéz a kettőt egymástól elválasztani (pl. Ézs 11,14; 13,1–3; Mik 4,11–13; ld. még Zsolt 2; 110). Az INP Izráelhez

[3] Ézs 13–23; Jer 46–51; Ez 25–32; Ám 1–2; Zof 2,4–15.

[4] Ézs 7,5–8; 8,4.9–10; 10,5–15.24–27; 25,10–12; 30,31; 33,1–12; 34; 37,21–35; 47; Jer 9,24–25; 12,14–17; 43,8–13; Ez 21,28–32; 35; 38–39; stb. Hasonló tartalmú próféciákkal találkozunk a Biblia más könyveiben is, pl.: Zsolt 2; 60; 89,23–24. Ez a tartalmi kapcsolat nem meglepő, ha szem előtt tartjuk azt, hogy a zsoltárok némelyikének szerzője ugyanúgy költő-próféta volt, mint az, akinek munkáját később a Kései Próféták iratcsoportjába sorolták be.

[5] Ld. például Fechter, Friedrich: *Bewältigung der Katastrophe. Untersuchungen zu ausgewählten Fremdvölkersprüchen im Ezechielbuch*. De Gruyter, Berlin 1992, 2.

[6] Vö. Fechter: *i. m.* 1, 3. lj., Huwyler, Beat: *Jeremia und die Völker. Untersuchungen zu den Völkersprüchen in Jeremia 46-49*. J. C. B. Mohr, Tübingen 1997, 2.

kapcsolódó implicit vagy explicit üzenete (és fordítva) kizárja annak a lehetőségét, hogy e próféciákról, mint jól körülírható prófétai műfajról beszélhessünk.[7]

1. Az idegen népekkel kapcsolatos próféciák háttere

Amint az már közel egy évszázada közismert, a próféciát a maga sokszínűségében számtalan kötelék fűzi az ókori Kelethez.[8] Az INP egyike e kötelékeknek. Az INP ókori hátterét a Biblia is dokumentálja, például akkor, amikor az arámi származású Bálám (4Móz 23,7) viszontagságait meséli el. Bálám mágikus prófétai alakja és az idegen népről, Izráelről mondott beszéde sok szempontból mutat rokonságot a klasszikus prófétáknál később fellelhető kompozíciókkal. Prófétai tevékenységének formája, kultikus átkot mondani az idegen népre, jól ismert az Egyiptomban is gyakorolt rítusból, amelynek keretében az idegen népek neveivel teleírt cserépdarabokat vagy szobrokat átokformulák kíséretében széttörték, szimbolikusan jelezve ezzel is annak a veszélynek az elhárítását, amelyet az idegen nép jelentett a fáraóra és birodalmára nézve.[9] A bibliai INP szempontjából sokkal jelentősebbek azonban azok a hasonló tematikájú szövegek, amelyeket a Kr. e. 18. századi Mariból, vagy a Kr. e. 7. századi újasszír Ninivé archívumából ismerünk.[10] Túl azon, hogy ezek a szövegek a bibliai próféciákhoz viszonyítva sok közös tartalmi elemmel rendelkeznek, számtalan olyan háttérinformációt is tisztáznak, amely a bibliai INP esetében általában hiányzik.

Mariból megtudjuk például azt, hogy az INP-t nem az idegen népnek, hanem Zimri-lim királynak mondták el, közvetlen vagy közvetett módon (levélben vagy valamelyik királyi tisztviselőn keresztül). E próféciák némelyike az istenséghez intézett kérdésre adott válaszként hangzik el (*PPANE* 9,29–50; 24,8–18; 38,24–39), de van olyan, amelyet kérdés nélkül mondtak el akár kultikus keretben (*PPANE* 18), akár azon kívül (*PPANE* 18,1–14). Az ellenségről második személyben (*PPANE* 10,17–20; 17,15–17; 19,6–18) vagy harmadik személyben (*PPANE* 4,32–43; 5; 7,11–19; 20,11–

---

[7] Vö. Hayes, John H.: *The Oracles against the Nations in the Old Testament. Their Usage and Theological Importance* (doktori dolgozat). Princeton University, Princeton 1964, 301., Fechter: *i. m.* 2.; a Gattung (műfaj) elnevezésnek többek között Yair Hoffmann próbált érvényt szerezni (*The Prophecies against Foreign Nations.* Tel-Aviv University, Tel-Aviv 1977, Idem: From Oracle to Prophecy. The Growth, Crystallization and Disintegration of a Biblical Gattung. In: *Journal of Northwest Semitic Languages* 10, 1982, 75.).

[8] Balogh Csaba: Isten embere és az istenek emberei. Próféták és prófétálás az ókori Közel-Keleten és ennek jelentősége a mai Ószövetségkutatásban. In: *Református Szemle* 96, 2003, 13–31.

[9] Az egyiptomi átokszövegekhez ld. pl. Posener, Georges: *Princes et pays d'Asie et de Nubie: textes hiératiques sur des figurines d'envoûtement du Moyen Empire*. Fondation Égyptologique Reine Élisabeth, Bruxelles 1940, Hayes: *Nations.* 83–86., Hallo, William H. és Younger, K. Lawson: *The Context of Scripture. Canonical Compositions from the Biblical World.* Brill, Leiden 1997, 1. köt., 50–52. Ezen átokszövegeket egyes kutatók szívesen hozzák kapcsolatba a bibliai INP-kal (Bentzen, Aege: The Ritual Background of Amos i 2–ii 16. In: *Oudtestamentische Studiën.* Szerk. P. A. H. de Boer. Brill, Leiden 1950, 8. köt., 85–99.), amelynek kritikájához ld. pl. Barton, John: *Amos's Oracles against the Nations. A Study of Amos 1.3–2.5.* Cambridge University Press, Cambridge 1980, 12–14.

[10] E próféciák jól használható bilingvis kiadása megtalálható Nissinen nemrég megjelent könyvében: Nissinen, Martti (C. L. Seow és Robert K. Ritner közreműködésével): *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East.* SBL, Atlanta 2003 (rövidítve: *PPANE*). A Mari INP-hoz ld. még Höffken, Peter: *Untersuchungen zu den Begründungselementen der Völkerorakel des Alten Testaments* (doktori dolgozat). Bonn 1977, 340–363., az asszír INP-hoz ld. Parpola, Simo: *Assyrian Prophecies.* Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki 1997, Nissinen, Martti: *References to Prophecy in Neo-Assyrian Sources.* Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki 1998, Weippert, Manfried: 'König, fürchte dich nicht!' Assyrische Prophetie im 7. Jahrhundert v. Chr. In: *Orientalia* 71, 2002, 1–54.

16; 38,9–39) beszélnek. A próféta vagy az ellenséges királyt (*PPANE* 19,15–18), vagy a népet szólítja meg (*PPANE* 10,17–20; 19,8–10; 38,32–39). A próféciák némelyikét ugyanarra a táblára jegyezték fel, amely egyébként Zimri-lim személyes, társadalmi vagy adminisztratív ügyeit tárgyalja. A bibliai próféciagyűjtemények szempontjából különösen fontos az, hogy a táblák némelyike olyan gyűjteményt tartalmaz, amelynek próféciáit eredetileg különböző próféták mondták el.

Észarhaddón és Asszurbanipál asszír királyokhoz intézett próféciák sokban hasonlítanak a Mari-i szövegekre. Ezekben is a király személye áll a középpontban,[11] a próféciák az idegen népeket ellenségnek tekintik, stb. Ugyanakkor érdekes megfigyelni azt, hogy az asszír próféciák nyelvezete sokkal dúsabb metaforákban, jelentősebb a teológiai tartalom (pl. a király és az istenség kapcsolatának leírásában). Az is feltűnő, hogy itt több a gyűjteménybe rendezett prófécia, amely különböző próféták, különböző alkalmakkor elhangzott beszédeit összesíti (*PPANE* 68–77; 78–83). Jelentős *PPANE* 93, amely *dibbī ša Elamāyi* („az Élámi-beszédek") felirattal pár soros Élámmal kapcsolatos orákulumokból álló, misztikus tartalmú rövid gyűjtemény.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az ókori Keleten ismert INP-ban az idegen nép minden esetben mint a királyt és az országot fenyegető veszély forrása jelenik meg. Éppen ezért ezek a próféciák a maguk történeti kontextusaiban úgy hangzanak el, mint a veszélyben forgó királyhoz és néphez intézett vigasztaló, bátorító beszédek.

A bibliai INP-t vizsgáló tudósok némelyike szerint hasonlóképpen számolni kell egy olyan bibliai szöveganyaggal, amelynek hátterében az idegen népek tényleges fenyegetése szolgáltatta e próféciák alapját. Bizonyos támpontot nyújt erre nézve Ézs 7,3–9; 8,1–4; 37,15–35, olyan beszédek, amelyeket a szerkesztők az Arám és Samária, illetve az Asszíria általi fenyegetettség történeti kontextusában helyeznek el.

A bibliai INP implicit vagy explicit módon vigasztalást és bátorítást hirdető jellegét korábbi kutatók gyakran írták szűklátókörű nacionalista próféták számlájára, akik távol álltak koruk „nagy" ítélethirdető prófétáitól, JHVH igazán inspirált embereitől.[12] Ugyanakkor akadtak olyanok is, akik az INP-t tekintették minden prófécia prototípusának.[13] Régebbi és újabb szerzők azonban több-kevesebb egyetértéssel hangsúlyozzák, hogy a próféciák hátterében a kor politikájának háborús tapasztalatai húzódnak meg.[14]

Ezek a tanulmányok rávilágítanak az INP hátterében szerepet játszó tradícióra, mely hagyomány túlnövi magát az egyes prófétákon és korokon, és egyfajta vezérfonalként vonul végig a bibliai prófétai irodalomban. Erősségük, a széleskörű tradíció vizsgálata, ugyanakkor gyengeségük is, hiszen a tradíciótörténeti vizsgálódás többnyire nem párosult elmélyült egzegézissel, amely által az olvasó felismerhetné és értékelhetné a közös tradíció nyelvezete mögötti sajátos fordulatokat, az egyes próféták könyvein

---

[11] Bár érdekes pl. a *PPANE* 85 ii 32, amely Melid, Kimmér és Ellipi fölött esedékes győzelemről beszél. A felirat szerint a szöveget a király előtt olvasták fel. A királyról viszont harmadik személyben beszél, de közvetlen módon szólítja meg Asszíria lakóit (*mar'ē māt Aššur*).

[12] Vö. pl. Schwally, Friedrich: Die Reden des Buches Jeremia gegen die Heiden: XXV.XLVI–LI untersucht. In: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 8, 1888, 177–216. Az INP kutatástörténetéhez ld. cf. Hayes: *Nations*. 14–38., Höffken: *i. m.* 12–36., Christensen, Duane L.: *Prophecy and War in Ancient Israel. Studies in the Oracles against the Nations in Old Testament Prophecy.* Bibal, Berkeley 1989, 1–9.

[13] Gunkel, Gressmann, Schmöckel, Gottwald, etc. (Hayes: *Nations*. 21–24., 26–27.).

[14] Hayes: *Nations*, Idem: Usage, Christensen: *i. m.,* Bach, R.: *Die Aufforderungen zur Flucht und zum Kampf im alttestamentlichen Prophetenspruch.* Neukirchener Verlag, Neukirchen 1962, Hoffmann: *Nations*.

belül megjelenő szöveganyag könyvspecifikus funkcióját.[15] Hasonlóképpen mellőzik ezek a főként vallásfenomenológiai szempontból közelítő tanulmányok azt a kérdést, hogy mi lehetett az INP későbbi, könyvön belüli irodalmi és teológiai funkciója. Nem véletlen tehát, hogy az INP kutatásának újabb irányzataiban a kérdés inkább ez utóbbi szempontból vált hangsúlyossá. Mit kell kezdenünk e próféciákkal úgy, mint irodalmi és teológiai kompozíciókkal? Hogyan értékeljük az egyes könyveken belül megjelenő INP-t, azok adott esetben különböző funkcióját?

2. Az idegen népekkel kapcsolatos próféciagyűjtemények

A Biblia könyveinek sorrendjét illetően mindig is léteztek nézetkülönbségek.[16] Tekintettel arra, hogy a könyveket hosszú időn keresztül korlátolt méretű tekercsekre írták, ez a véleménykülönbség aligha meglepő. Noha a szövegtömbök és gyűjtemények könyvön belüli elrendezése fontosabb volt, mint a könyvek egymáshoz viszonyított sorrendje, Jeremiás könyvének masszoréta szöveg (MSZ) szerinti verziója, illetve a LXX-ban található görög, valamit a Qumránból ránk maradt héber verziók (4QJer[b] és 4QJer[d]) közötti lényeges különbség az egyes könyvek szerkesztőinél bizonyos nagyvonalúságról tanúskodik, még akkor is, ha Jeremiás könyve keletkezésének folyamatát nem kell feltétlenül minden bibliai könyv kialakulására nézve mérőpálcának tekinteni.

A prófétai könyvek irodalmi kompozíciója és a kompozíció mögött rejlő szerkesztői teológia a mai próféta-kutatás egyik legizgalmasabb területe. Ebben a szerkezetorientált és a szerkesztés mögötti teológiát felderítő törekvésben az INP gyűjtemények elemzésének kiemelkedő szerep jut.[17] Ilyen gyűjteményeket tartalmaz Ézs 13–23; Jer 46–51; Ez 25–32; Ám 1–2 és Zof 2,4–15. Az a tény, hogy ezek a próféciák kollekciókban találhatók, illetve, hogy több könyv igyekszik hasonlóképpen csokorba gyűjteni az INP-t, nem a véletlen műve, hanem egy jól átgondolt szerkesztői döntés eredménye. De vajon mi lehet a gyűjtemény mögötti teológiai szándék? Milyen megfontolás alapján kapták a gyűjtemények az egyes könyveken belüli helyüket? Mennyiben közös a különböző könyvek gyűjteményei mögötti teológia és mennyiben egyedi, azaz könyvfüggő a kollekciók kialakítása és elrendezése?

2.1. Ámósz 1,3–2,5

Ámósz próféta könyvében található idegen népekről szóló próféciagyűjteményre gyakran tekintenek úgy, mint a legrégebbi ilyen jellegű iratgyűjteményre. Ámósz kollekciója ugyanakkor bizonyos szempontból különbözik más könyvek kollekcióitól. A

---

[15] A kritikához ld. pl. Beentjes, P. C.: Oracles against the Nations. A Central Issue in the 'Latter Prophets'. In: *Bijdragen* 50, 1989, 205., Huwyler: *i. m.* 34.

[16] Ld. a Codex Leningradiensis, a Codex Sinaiticus, a Misna *Baba Batra* 14b–15, vagy 4Q76 eltérő adatszolgáltatását a bibliai könyvek sorrendjéről. A kánon kérdéséhez ld. a nemrég megjelent kitűnő tanulmánygyűjteményt, McDonald, Lee Martin és James A. Sanders (szerk.): *The Canon Debate.* Hendrickson, Peabody 2002.

[17] Pl. Vermeylen, Jacques: L'unité du livre d'Isaïe. In: *The Book of Isaiah–Le livre d'Isaïe. Les oracles et leurs relectures, unité et complexité de l'ouvrage.* Szerk. J. Vermeylen. Peeters, Leuven 1989, 28–34., Bogaert, Pierre-Maurice: L'organisation des grands recueils prophétiques. In: *The Book of Isaiah – Le livre d'Isaïe. Les oracles et leurs relectures, unité et complexité de l'ouvrage.* Szerk. J. Vermeylen. Peeters, Leuven 1989, 147–153., Beentjes: *i. m.* 203–209.

különböző népek ellen íródott beszédek itt olyan belső formai hasonlóságot mutatnak, amely a későbbi prófétáknál nem, vagy csak korlátozottabb mértékben lelhető fel.[18]

Ám 1,3–2,5 mostani formájában hét idegen nemzet ellen mondott prófécia gyűjteményét tartalmazza. E népek mindegyike az Egyiptom folyóvize és az Eufrátesz közötti területen helyezkedik el, azaz az északi országrész, Izráel, közvetlen szomszédjait jelképezi. Nem találunk egyetlen próféciát sem a nagy népek ellen (Egyiptom, Asszíria, Babilon), ami azt jelenti, hogy a hetes szerkezettel a szerkesztő(k) célja nem az, hogy JHVH világ feletti uralmát hangsúlyozzák, hanem hogy az Izráel környezetében élő népek teljességét szimbolizálják, illetve Izráelt a szomszédos népekkel való viszonyában állítsák elénk. A hetes szám a későbbiekben Jeremiás és Ezékiel könyveiben is a szövegszerkezet szimbolikus tartópilléreként jelentkezik, bár ott, mint látni fogjuk, bizonyos eltérések is megfigyelhetők.

A mostani hetes szerkezet azonban több kutató véleménye szerint Ámósz könyve fejlődésének egy későbbi szakaszában jött létre. Mivel három próféciának a formája és teológiája némelyest eltér a többitől, feltételezik, hogy egy korábbi verziójában a könyv csupán négy idegen nép elleni próféciát tartalmazott.[19] Nyilvánvaló azonban az, hogy a három ámószi eredetében megkérdőjelezett prófécia is messzemenően alkalmazkodik a többi prófécia formuláihoz.

Ámósz könyvének jellegzetes formai szerkezettel rendelkező próféciái mellett feltűnő az a hely is, ahol a gyűjtemény a könyvön belül elhelyezkedik. Az INP Ámos könyvének a nyitányát képezik. Ámósz könyve jelenlegi formájában a könyv központi egységét az Izráel elleni próféciák alkotják, amelyek a szövegegységek mostani elrendezésében az INP betetőződéseként jelennek meg. Amint azt korábban már láttuk, az idegen népekről ítéletet mondani általánosan ismert és elfogadott prófétai gyakorlat volt. Izráelben sem keltett nyugtalanságot egy ilyen prófécia. Az viszont igen, amikor a népekről a próféta hirtelen áttér a JHVH saját népe elleni ítéletének hirdetésére.[20]

Az a tény azonban, hogy Ámósz könyvében az INP-t (Ám 1,3–2,5) egy formailag hasonló Izráel elleni prófécia követi (Ám 2,6–16*),[21] nem jelenti azt, hogy Ám 2,6–16* eredetileg is a megelőző INP záróegységeként keletkezett volna. A prófécia szövegéből merített argumentumok sokkal inkább ennek ellenkezőjéről győznek meg. Úgy tűnik, hogy Ám 1,3–2,5-t a 2,6–16 alapján írták és szándékosan a mostani helyére tervezték. Az INP gyűjteményt vagy az Ám 2,6–16, vagy az egész Izráel elleni beszédgyűjtemény (Ám

---

[18] A visszatérő azonos formai elemekhez ld. a következő formulákat: „Így szól az ÚR: XY három bűne miatt, sőt négy miatt nem fordítom el…”, „mert…”, „tüzet vetek…”.

[19] A Tírusz, Edom és Júda elleni prófécia eredetiségével kapcsolatban merültek fel kérdések, melyek részleteihez ld. Wolff, Hans Walter: *Dodekapropheton 2. Joel und Amos.* Neukirchener, Neukirchen-Vluyn 1969, 170–171., Barton, John: *i. m.* 22–24., Gosse, Bernard: Le recueil d'oracles contra les nations du livre d'Amos et l'histoire deutéronomique. In: *Vetus Testamentum* 38, 1988, 22–40., Jeremias, Jörg: *Der Prophet Amos.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1995, 10–11., Kustár Zoltán: Próféták, költők, redaktorok. Ámósz idegen népek elleni próféciájának hagyományozás-története (Ám 1,3–2,16*). In: *„Mint folyóvíz mellé ültetett fa…”. Emlékkötet Dr. Módis László professzor századik születésnapjának tiszteletére.* Szerk. Kustár Zoltán. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2003, 63–85.

[20] Ez a „meglepetés technikát” rejtő teológiai szerkesztés jól ismert az Ámósz-kutatók közt (vö. Barton: *i. m.* 3–7., Jeremias: *Das Buch Amos.* 8.). Hasonló az Ám 3,3–6.8 (Ámos „elhívástörténete”) retorikai szerkezete is.

[21] Irodalomtörténeti szempontból a perikópa nem egységes. Ám 2,9–12 nyelvezete és teológiája jellegzetesen deuteronomista.

2,6–6,14) bevezetőjének szánták.[22] Ez a feltételezés egy lehetséges magyarázatot ad arra, hogy az INP-hoz hasonlóan kezdődő Izráel elleni prófécia miért nem ér véget hasonló módon. Néhány kutató meggyőző érvelése szerint Ám 1–2* az Ám 7–9*-ben található ötös látomásgyűjtemény tükörszövegeként is készült és került e helyre.[23]

A szövegegységek jelenlegi elrendezése szerint tehát az Izráel elleni próféciák az idegen nép ellen mondott beszédek csúcspontját képezik. A szerkesztés mögött meghúzódó szándék az lehet, hogy Izráel, a JHVH által a népek közül kiválasztott egyetlen, a népekhez hasonlóvá lett. Ezért most a prófécia ugyanolyan formája szól hozzá is, akárcsak a népekhez. Ezt a könyv szerkezetébe burkolt rejtett teológiát a szerzők (szerkesztők) explicit módon is megfogalmazzák három, a könyv szerkezete szempontjából kulcsfontosságú ponton elhelyezett programszerű versben: Ám 3,2; 6,2 és 9,7-ben. Ám 3,1b–2 valószínűleg, 6,2 és 9,7 azonban minden bizonnyal szerkesztői betoldások, amelyek egy kialakult, vagy kialakulóban levő ámószi kollekcióra reflektálnak. A három vers feltételezhetően azoknak a (deuteronomista?) szerkesztőknek a munkája, akik a szövegegységek elrendezését végezték a könyv kialakulásának egyik stádiumában.[24]

A könyv hármas szerkezete, idegen népek elleni, Izráel elleni próféciák és látomások (Ám 1–2*/3–6*/7–9*) legkésőbb a fogság korában jöhetett létre (azaz 539 előtt), de nem kizárt, hogy már a fogság előtti korban ismert volt.[25] Izráel lakosságának Kr. e. 721-ben bekövetkező deportációja és Samária eleste után nyilvánvalóvá lett, hogy Izráel csupán egy lett a sok nép között, egyetlen sor ékírásos szöveg II. Szargón király egyik győzelmi sztéléjén. Az eredeti szerkezet későbbi írnokok munkássága révén módosult. Jelentős szöveggyarapodás a három idegen nép elleni prófécia beillesztésében és az Ám 7–9 szerkezetének átrendezésében vehető észre, amely többé-kevésbé elnyomta a könyv korábbi szerkesztői koncepcióját.[26] Az ámószi INP Izráel elleni próféciákhoz, illetve a könyv végén található látomásokhoz való viszonya azonban minden-

---

[22] Pl. a refrénszerűen visszatérő számmondás („három bűne miatt x-nek, sőt négy miatt...") értelme igazából csak az Izráel elleni próféciából világos. Az idegen népeknek többnyire csupán *egy* bűnt ró fel a szerző (Jeremias: *Das Buch Amos*. 8.; Woude, A. S. van der: *Amos–Obadja–Jona*. Kok, Kampen 1997, 25.). Jeremias és Van der Woude véleményével ellentétben azonban, az Izráel elleni prófécia nem 4 bűnt sorol fel, hanem 4 + 3, azaz 7 bűnt (melyek némelyike szinonim parallelizmusban található, de vö. Ám 2,7cd). Hasonlóképpen Ám 2,14–16 hétféle (3 + 3 + 1) büntetésről beszél.

[23] Wolff: *i. m.* 184, Jeremias, Jörg: Völkersprüche und Visionsberichte im Amosbuch. In: *Prophet und Prophetenbuch. Festschrift für Otto Kaiser zum 65. Geburtstag.* Szerk. Volkmar Fritz et al. De Gruyter, Berlin 1989, 82–97., Idem: *Das Buch Amos*. xix, 8–9., Kustár Zoltán: Ámósz könyvének makro-struktúrája. In: *Hit és Tudomány. Tanulmányok Dr. Lenkeyné Dr. Semsey Klára professzor asszony ötvenévi teológiai tanári és kutatói munkája jubileumára.* Szerk. Győri István. Debreceni Református Hittudományi Egyetem–Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Debrecen–Sárospatak 2005, 190–192. Az Ám 7–9-ben található látomásgyűjteményt megtöri ugyan egy elbeszélés (Ám 7,10–17) és néhány orákulum, de ezek bizonyíthatóan a korábbi szerkesztőtől függetlenül egy későbbi revízió során kerültek mostani helyükre. Más véleményen van Andersen, Francis és Freedman, David Noel: *Amos*. Doubleday, New York 1989, 13, 763–765.

[24] Az Ám 1–2 és 3,2 közötti kapcsolathoz vö. Barton: *i. m.* 36. Wolff azt állítja, hogy Ám 3,2 nem más, mint egy korai Ámósz-kollekció irodalmi fejléce (literarisches Kopfstück), mintegy összegzése mindannak, amiről Ámos további próféciái szólnak (Wolff: *i. m.* 213., 216.; vö. Jeremias: *Das Buch Amos*. 32, 8. lj.). Ám 6,2 egyértelműen megbontja a jelenlegi הוי-perikópa szerkezetét (Jeremias: *Das Buch Amos*. 85., 89.).

[25] A bizonytalanság fő forrása az a kérdés, hogy az Ámósz könyvében megjelenő Izráel az északi országrész lakosságát jelenti, vagy pedig általában JHVH népét. Az a tény azonban, hogy Júda neve olykor felbukkan a könyvben (pl. Ám 2,4) azt sugallja, hogy az „Izráel" név utalhat politikai értelemben az északi királyságra.

[26] Lehetséges, hogy a könyv deuteronomista szerkesztése kapcsolatba hozható ezzel a bővítéssel. A deuteronomista szövegrészekhez ld. Wolff: *i. m.* 137–138., 184–185., Gosse: *i. m.* 22–40., Kustár: *Próféták*. 81–82.

képpen azt sugallja, hogy a könyv INP-t kezdettől fogva a könyv *irodalmi* kontextusába tervezték és nem attól függetlenül létezett.

2.2. Ézsaiás 13–23

Egy több mint hetven évvel ezelőtt megjelent tanulmányában Mowinckel arról próbálja meggyőzni olvasóit, hogy Ézsaiás könyvének felépítése reménytelenül zűrzavaros.[27] A valamilyen rendszert kereső olvasó számára Marti vigasztalása sem megnyugtatóbb, aki Ézsaiás könyvét egy kis prófétai könyvtárhoz hasonlítja.[28] Egy, a szakirodalomban azóta gyakran elhangzó vélemény szerint azonban van rendszer Ézsaiás könyvében. Sokan úgy vélik, hogy Ézsaiás, Jeremiás (görög verziója), Ezékiel és Zofóniás könyvei egy ún. eszkatologikus hármas felosztást követnek, amely a következő nagy egységekből épül fel: ítéletes próféciák Júda és Jeruzsálem ellen, próféciák a népek ellen, üdvpróféciák Júdáról (Izráelről).[29] Ha azonban a könyveket közelebbről szemügyre vesszük, hamar rá kell jönnünk, hogy ez a feltételezés igazából egyik fent említett könyv esetében sem szolgál meggyőző szerkezeti magyarázattal, hacsak nem vagyunk hajlandók olyan engedményeket tenni, amelyek megkérdőjelezik e felosztás gyakorlati alkalmazhatóságát.

Ézsaiás könyvének INP-t a 13–23 fejezeteiben találjuk, de hasonló tematikájú próféciák megjelennek e gyűjteményen kívül is (Ézs 7–8; 10; 33; 35; 47). Ézs 13–23 összesen tíz nemzet ellen tartalmaz ítéletet. Ennek megfelelően a gyűjtemény tíz felirattal rendelkezik, amelyek mindegyikében megjelenik a **מַשָּׂא** kifejezés.

Ézs	**מַשָּׂא**-felirat	
13,1	מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ	A **מַשָּׂא**, amelyet Ézsaiás, az Ámóc fia látott
14,28	בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה	Amely évben meghalt Akház király, akkor lett ez a **מַשָּׂא**
15,1	מַשָּׂא מוֹאָב	A Móáb **מַשָּׂא**
17,1	מַשָּׂא דַּמָּשֶׂק	A Damaszkusz **מַשָּׂא**
19,1	מַשָּׂא מִצְרָיִם	Az Egyiptom **מַשָּׂא**
21,1	מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם	A Tengeri-Puszta **מַשָּׂא**
21,11	מַשָּׂא דּוּמָה	A Némaság **מַשָּׂא**
21,13	מַשָּׂא בַּעְרָב	A Pusztaság / Az Esti (?) **מַשָּׂא**
22,1	מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן	A Látomás völgye **מַשָּׂא**
23,1	מַשָּׂא צֹר	A Tírusz **מַשָּׂא**

[27] Mowinckel, Sigmund: Die Komposition des Jesajabuches. Kap. 1–39. In: *Acta Orientalia* 11, 1933, 269–270.

[28] Marti, Karl: *Das Buch Jesaja.* J. C. B. Mohr, Tübingen 1900, xvii: „eine kleine Bibliothek prophetischer Schriften".

[29] Pl. Vermeylen: L'unité. 32–33., Zapff, Burkard M.: *Schriftgelehrte Prophetie – Jes 13 und die Komposition des Jesajabuches. Ein Beitrag zur Erforschung der Redaktionsgeschichte des Jesajabuches.* Echter Verlag, Würzburg 1995, 301–302., Pohlmann, Karl-Friedrich: *Das Buch des Propheten Hesekiel (Ezekiel).* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1996, 19., 33., Blenkinsopp, Joseph: *Ezekiel.* Westminster John Knox, Louisville 1990, 107., Idem: *A History of Prophecy in Israel.* 2. kiad. Westminster John Knox, Louisville 1992, 168., Kaiser, Otto: *Der Gott des Alten Testaments. Theologie des Alten Testaments. Teil 3, Jahwes Gerechtigkeit.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2003, 82. E nézettel társuló problémákhoz ld. Eissfeldt, Otto: *Einleitung in das Alte Testament.* 3. kiad. J. C. B. Mohr, Tübingen 1964, Bogaert: *i. m.* 147–153.

A táblázat láttán két dolog nyomban feltűnik az olvasónak. Noha a feliratok mindegyikében megjelenik a מַשָּׂא („kijelentés") szócska, mégis a próféciák alapvetően három különböző típusú feliratot tartalmaznak: (a) leggyakrabban a מַשָּׂא-t egy földrajzi név követi (13,1; 15,1; 17,1; 19,1; 23,1); (b) a történeti megjegyzés egyedivé teszi a 14,28-ban megjelenő feliratot; (c) egy harmadik csoportban a מַשָּׂא-felirathoz egy szimbolikus név kapcsolódik (21,1.11.13; 22,1).[30] Másodszor, Ézs 22-ben egy olyan próféciával találkozunk, amely Jeruzsálem és jeruzsálemi vezetők ellen íródott. Kérdés az, hogy beszélhetünk-e ilyen esetben *idegen* népekről szóló próféciagyűjteményről? Ez-e az a tematika, amely a kollekciót összefogja? Wildberger a kérdést azzal oldja meg, hogy feltételezi, hogy a szerző az Ézs 22-ben levő Jeruzsálem elleni próféciával tulajdonképpen azt akarja elmondani, hogy Jeruzsálem egy lett a népek közül, és éppen ezért azokhoz hasonlóan fog elpusztulni.[31] Más kutatók tagadják, hogy Ézs 13–23-ban INP gyűjteményéről lenne szó.[32] Ismét mások pedig azt feltételezik, hogy Ézs 22-t csak később illesztették az eredeti INP kollekcióba.[33]

Az ézsaiási gyűjtemény keletkezését a kutatók eltérően magyarázzák. Duhm szerint Ézs 13–23 két önálló gyűjteményből alakult ki (14,28–16,14 + 19,1–20,6, illetve 21,1–22,25). Ezt egészítették ki később a 13,1–14,23; 23, illetve 14,24–27; 17,1–18,7 próféciákkal. Duhm szerint ez a szerkesztési procedúra a Kr. e. 1. században ért véget.[34] Mowinckel véleménye az, hogy eredetileg a könyv (egy korábbi verziója) közepén található ézsaiási próféciákat egészítettek ki később másokkal, és így alakították ki itt az INP gyűjteményt, mint ahogy az más könyvek esetén is „középen" jelenik meg.[35] Wildberger szerint egy eredetileg önálló és Ézsaiástól független gyűjteményt dolgoztak be a könyvbe a későbbi szerkesztők, kiegészítve ezt az önálló gyűjteményt Ézsaiás próféciáival.[36] Jenkins úgy véli, hogy Ézs 13–23 alapvetően két nagy gyűjteményből áll: 14,28–17,11 a szomszédos népek ellen mond ítéletet, 18–21 pedig a nagy népek ellen. Jenkins szerint mindkét kisebb gyűjtemény struktúrája sokatmondó: Sion rendíthetetlenségének bejelentésével kezdődik (14,32; 18,7) és a Sion elleni ítélettel ér véget

---

[30] Vannak, akik amellett érvelnek, hogy e gyűjteménycsoport felirata nem szimbolikus nevekből, hanem a prófécia szövegéből vett kulcsszavakból tevődik össze (Procksch, Otto: *Jesaja I*. W. Scholl, Leipzig 1930, 277., Kaiser, Otto: *Das Buch des Propheten Jesaja. 13–39*. Vandenhoeck & Rupprecht, Göttingen 1981, 5, 97, 1. lj., Macintosh, A. A.: *Isaiah XXI. A Palimpsest*. Cambridge University Press, Cambridge 1980, 4.; vö. Wildberger, Hans: *Jesaja. 13–27*. Neukirchener, Neukirchen-Vluyn 1978, 764.). Ez érvényes lehet Ézs 21,13 esetében (מַשָּׂא בַּעֲרָב), de a három másik versben a felirat másképpen nézne ki, ha ez a feltételezés igaz lenne (מַשָּׂא מִמִּדְבַּר־יָם a מַשָּׂא מִדְּבַר־יָם helyett [vö. 21,1b] és מַשָּׂא בְּגֵיא חִזָּיוֹן a מַשָּׂא גֵיא חִזָּיוֹן helyett [vö. 22,5]). A דּוּמָה (21,11) kifejezés egyáltalán nem jelenik meg a prófécia szövegében.

[31] Wildberger: *i. m.* 809.

[32] Hayes, John H. és Irvine, Stuart A.: *Isaiah, the Eighth-century Prophet. His Times and His Preaching*. Abingdon, Nashville 1987, 221., Berges, Ulrich: *Das Buch Jesaja. Komposition und Endgestalt*. Herder, Freiburg 1998, 139.

[33] Kaiser: *Jesaja*. 119.

[34] Duhm, Bernhard: *Das Buch Jesaia*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1968, 12–13.

[35] Mowinckel: *i. m.* 278. Hasonlóképpen Fohrer is feltételezi egy eredeti ézsaiási gyűjtemény korábbi verziójának fokozatos kiegészítését és bővítését. Fohrer szerint a könyv eredetileg földrajzi szempontok szerint elhelyezett próféciák gyűjteményét tartalmazta ezen a helyen (Fohrer, Georg: *Das Buch Jesaja*. Zwingli Verlag, Zürich 1966, 1. köt., 277). A könyv produktív továbbírásának elméletét többen megfogalmazzák, a részleteket illetően több-kevesebb eltéréssel (vö. Vermeylen, Jaques: *Du prophète Isaïe à l'apocalyptique*. Gabalda, Paris 1977, 1. köt., 346–347., Clements, Ronald E.: *Isaiah 1–39*. Eerdmans, Grand Rapids 1980, 130.).

[36] Wildberger: *i. m.* 1559–1562.

(17,12–14; 22,1–14).[37] Sweeney úgy tartja, hogy bár egyes próféciák korábban keletkezhettek, a Kr. e. 7. század előtt nem számolhatunk INP kollekcióval Ézsaiás könyvében. Ez a gyűjtemény, amely Ézs 13-at leszámítva a 7. században nagyjából a jelenlegi formában létezett, Jósiás király politikai aspirációit igyekezett legitimálni, aki kísérletet tett a korábbi dávidi királyság visszaállítására.[38]

A fenti elméletek különböző ponton támadhatók. Jenkins következtetéseit főként Ézs 13,1–14,23; 21,11–17, illetve 23 zavarja. Emellett Ézs 22-vel, illetve a gyűjtemény feliratban jelentkező eltérésekkel a fenti elméletek keveset tudnak kezdeni. A feliratok hasonlóságait és eltéréseit figyelembe véve a Duhm javaslata tűnik legígéretesebbnek. Ézs 21–22 azonos módon képzett feliratai mellett érdemes más jellegzetességekre is odafigyelni. Ezek a fejezetek egyaránt utalnak prófétai látomásra, mindkét fejezetben megjelenik Élám (21,2 | 22,6), mindkettő beszél a próféta emocionális részvétéről (21,3 | 22,4), az evés és ivás megelőzi a veszélyt (21,5 | 22,13), mindkettő említi a háborús menekülteket (נדד, 21,14.15 | 22,3), és mindkettő részletesen ábrázolja az ellenséget. E közös jellemzőkből levonhatjuk a következtetést, hogy Ézs 21–22 az INP gyűjteményén belül önálló kompozíciónak tekinthető, amelyet később illesztettek egy már meglévő 13–20.23 gyűjteménybe. Ennek a későbbi beillesztésnek egyik oka éppen a többi felirathoz hasonló kezdősor lehetett.

Az Ézs 21–22 önálló eredete az ézsaiási gyűjtemény sok sajátosságára választ ad. Pl. arra, hogy mit keres egy Jeruzsálem ellen szóló prófécia az egyébként idegen népeket felsoroló gyűjtemény között.[39] Indokot találunk ebben a keletkezési folyamatban arra is, hogy miért van Ézs 13–23-ban két Babilon elleni prófécia (Ézs 13,1–14,23; 21,1–10). Tekintettel arra, hogy más esetben az azonos népek elleni rövidebb próféciákat mindig egyetlen helyen gyűjtötték össze,[40] Ézs 13–23-ban a két Babilon elleni prófécia rendhagyó jelenség.

A מַשָּׂא-feliratok nem jelentik azt, hogy Ézsaiás könyvének INP gyűjteménye csupán tíz próféciából állna. A tíz felirat igazából további beszédgyűjteményeket jelöl, mely beszédek szövegkörnyezetükben jól elhatárolhatók (pl. Ézs 14,24; 16,14; 17,14; 18,1; 20,1; 22,15). Mindegyik מַשָּׂא-beszédgyűjteménynek megvan a maga keletkezéstörténete. Kézenfekvő explicit bizonyítéka ennek Ézs 16,14.

Zapff bizonyos szempontból a konszenzust képviseli, amikor Ézsaiás könyve korábbi INP gyűjteményének próféciáit az Asszíria ellen lázadó nemzetek koalíciójára mondott ítélethirdetésekként értelmezi. Csak később értékelték át e fejezeteket úgy, mint amelyek általában a népek ellen szólnak.[41] Problémát jelent ebből a szempontból azonban az, hogy valójában csak nagyon ritkán találunk utalást Asszíria-ellenes lázadásra Ézs 13–23-ban, és még akkor is csak indirekt módon lehet erre következtetni

---

[37] Jenkins, Allan K.: The Development of the Isaiah Tradition in Isaiah 13-23. In: *The Book of Isaiah–Le livre d'Isaïe. Les oracles et leurs relectures, unité et complexité de l'ouvrage.* Szerk. J. Vermeylen. Peeters, Leuven 1989, 237–251.

[38] Sweeney, Marvin: *Isaiah 1–39 with an Introduction to Prophetic Literature.* Eerdmans, Grand Rapids 1996, 214.

[39] Bár Ám 2,6–16-ban az Izráel elleni prófécia, mint láttuk, hasonlóképpen kapcsolódik a kollekcióhoz, fontos hangsúlyozni itt, hogy a Jeruzsálem elleni ítélet nem az Ámósz könyvéből ismerős fokozástechnika szerint íródik. Ézs 22-t ugyanis ismét követi egy idegen népről szóló beszéd. Továbbá, Ézs 22,15–25 konkréten beszél Jeruzsálem funkcionáriusairól, amely mindenképpen meglepő egy ilyen gyűjteményben.

[40] Vö. Ézs 13–14; 15–16; 19–20; Jer 50–51; Ez 26–28; 29–32.

[41] Zapff: *i. m.* 286–299.

(pl. Ézs 14,28–32; 18; 20). Azonban legtöbb esetben a prófécia szövege vagy akadályozza ezt az értelmezést, vagy más valószínűbb hátteret feltételez.

Az egyes próféciák eltérő eredetét figyelmen kívül hagyva és a gyűjteményen dolgozó szerkesztők teológiai szempontjaira, illetve a kollekció végső funkciójára figyelve a következő összefüggések válnak fontossá.

Ézs 13–23 szerkezetét illetően érdemes rámutatni a kezdő és záró fejezetek intertextuális utalásaira. Az INP gyűjtemény Babilon elleni próféciával kezdődik és a Tírusz elleni próféciával ér véget. Babilont, mint a világ urát, a harcban hatalmas, de kegyetlen despótát mutatja be Ézs 13–14 (13,11). Ézs 23 fejezete Tíruszt a világ gazdasági hatalmaként ábrázolja (23,9).[42] A koronás Tírusz Káldeus-földre kerül, majd fogságba (23,13). A politikai és a gazdasági nagyság összeomlása egybecseng az Ézs 2,6–21-ben elhangzó harci szekerek és arany és ezüst megsokasodása miatti ítélettel, amely az Úr napján bekövetkezik minden kevély és magasságos ellen. Földrajzi szempontból is, Babilon Izráel és Júda kapcsolatának a legkeletibb határát, Tírusz pedig a maga földközi-tengeri kolóniáival a nyugati határt szemlélteti. Mondhatjuk így is, hogy Babilon a földi birodalmat, Tírusz a tengervilágot jelképezi. JHVH napján bekövetkező események színtere az egész világ.

Ézsaiás könyvének jelenlegi struktúrájában a könyv prológusát (Ézs 1) követő indító motívum a népek zarándoklata Jeruzsálembe (Ézs 2,2–4). Az idegen népek ott fognak torát tanulni, ahol korábban még Jeruzsálem lakói sem akartak hallani erről (Ézs 5,24; 30,9). Van azonban egy olyan lényeges tartalmi elem, amely a könyv további szerkezete szempontjából kulcsfontosságú: ez pedig az, ahogy a szerkesztők a könyv további fejezeteit JHVH közelgő napjának a rettenete előterében mutatják be. Véleményem szerint az ÚR napja egyik központi gondolat, amely a Jeruzsálem és a népek elleni próféciák elrendezésében szerepet játszik.

Ézsaiás könyvében az ÚR napja két helyen jelenik meg: Ézs 2,6–21(22)-ben, azaz a könyv kezdő fejezetében, és Ézs 13-ban, azaz az INP első fejezetében, amely a további próféciák alaptónusát adja. Az ÚR napjának legfontosabb mozzanata a magasságosak megaláztatása és JHVH felmagasztaltatása, azaz egyértelműen ítéletnap. Ézs 2,6–21 egyrészt azt hangsúlyozza, hogy az ítélet Izráelre és Júdára ugyanúgy érvényes lesz, mint a népek esetében (vö. Libánon, Básán [2,13], Tarsís [2,16; vö. Ézs 23,1]), mert Isten népe sem különb, mint a keletiek vagy a filiszteusok (2,6). A magasságos megaláztatása az INP egyik kulcsfontosságú visszatérő motívuma is Ézs 13–23-ban. Ézs 2,6–21-nek tehát kettős szerepe van: tekinthetjük ezt a Júda és a népek elleni próféciák bevezetőjének egyaránt.

Ha Ézs 13–23-at Ézsaiás könyvének kontextusában vizsgáljuk, feltétlenül utalnunk kell még egy gyakran visszatérő képre, amely a könyv szerkezete szempontjából kulcsfontosságú. Ez a motívum a JHVH felemelt keze, amelyet a szerzők az ő tervének végrehajtásával kapcsolnak össze, mely tervet a könyv szerkesztői a könyv felépítésében is érzékeltetni próbálnak. JHVH felemelte kezét Júda és Izráel ellen (5,25; 9,11.16.20), Asszíria ellen (10,4) és a népek ellen (14,23–24). Az INP-t a Júda és Izráel elleni beszédekkel párhuzamba állítva utal erre a szerző a kollekció nyitányában (14,23–24) és zárófejezetében (23,8–9.11).

---

[42] Delitzsch, Franz: *Isaiah. Commentary on the Old Testament.* Hendrickson, Peabody 2001. (repr.) 264., Oswalt, John N.: *The Book of Isaiah. Chapters 1–39.* Eerdmans, Grand Rapids 1995, 427.

Többen rámutattak már arra, hogy Ézsaiás könyvének INP-ban az Asszíria elleni ítélet csak a „Babilonról szóló kijelentés" feliratot viselő részben (Ézs 13–14) jelenik meg explicit módon. Ézs 14,23–27 több kutató véleménye szerint szorosan kapcsolódik Ézs 10,5–15-höz,[43] sőt egyesek Ézs 14,4b–21-et is egy eredetileg Asszíria elleni énekként értékelik, amelyet csak később értelmeztek át Babilon elleni szövegként.[44] Mindez arra utal, hogy Ézs 14 korábbi formája és a könyv első részének Asszíria elleni próféciája (Ézs 10) között valamikor szorosabb összefüggés volt. Azaz lehetséges, hogy a könyv egy korábbi verziójában az INP gyűjteményt nem a Babilon, hanem az Asszíria elleni beszédek vezették be.

Asszíria központi szerepe, az idegen népek elleni ítélet csoportosítása és oly módon való bemutatása, mint amely a JHVH napján a JHVH világ feletti királyságát írja le, az ókor egyik jól ismert alkotására, az asszír királyi sztélékre emlékezteti az olvasót, amely a könyv szerkesztői előtt sem volt idegen. Az asszír királyok sztéléi Ézsaiás INP-hoz hasonlóan sorolják fel az egyes népek ellen vezetett hadjáratokat, beszélnek az Asszír király világ feletti uralmáról,[45] a leigázott vagy távoli népek adófizetéséről (Ézs 18,7). Véleményem szerint Ézsaiás könyvének szerkesztői az INP-kal ezt a műfajt utánozzák és alkalmazzák JHVH királyságának szemléltetésére. Ézsaiás könyvében JHVH a király, akinek sztélét emelnek. Az Asszíria, majd később Babilon és Perzsia által végrehajtott ítéletben ezek a nemzetek valójában JHVH eszközeként jelennek meg (Ézs 10,5). A fent említett jellegzetesen ézsaiási motívum, a felemelt kéz ábrázolása is megtalálható egyes sztéléken. II. Szargón Tang-i Var-ban (Irán) található reliefjén az asszír királyt művészei álló pozícióban ábrázolják, aki egyik kezét felemeli, másikban pedig az uralkodói pálcát (vö. Ézs 10,5) tartja.[46]

2.3. Jeremiás 46–51

A Jeremiás könyvében található INP gyűjteménnyel kapcsolatos kérdések szorosan összefüggenek a könyv szövegének különböző tradíció szerinti változataival.[47] A MSZ-ben és a LXX-ban fennmaradt szövegverzió, illetve Jeremiás könyvének Qum-

---

[43] Procksch: *i. m.* 181., Vermeylen: *Isaïe.* 252–255., 296–297., Kaiser: *Jesaja.* 42., Huber, Friedrich: *Jahwe, Juda und die anderen Völker beim Propheten Jesaja.* De Gruyter, Berlin 1976, 47–48., 59., Becker, Uwe: *Jesaja–von der Botschaft zum Buch.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1997, 272.

[44] Barth, Hermann: *Die Jesaja-Worte in der Josiazeit. Israel und Assur als Thema einer produktiven Neuinterpretation der Jesajaüberlieferung.* Neukirchener, Neukirchen-Vluyn 1977, 137., Sweeney: *i. m.* 232–233., Gallagher, William R.: *Sennacherib's Campaign to Judah. New Studies.* Brill, Leiden 1999, 88–89., Shipp, R. M: *Of Dead Kings and Dirges. Myth and Meaning in Isaiah 14,4b–21.* SBL, Atlanta 2002.

[45] Érdekes módon ennek az uralomnak a földrajzi helyét az asszír feliratok gyakran „az Alsó tengertől (Perzsa öböl) a Felső tengerig (Földközi tenger)" kifejezéssel jelölik, amely megfelel annak a földrajzi régiónak, amelyben Ézsaiás szerkesztői gondolkodtak (Ézs 13 és 23).

[46] Frame, Grant: The Inscription of Sargon II at Tang-i Var. In: *Orientalia* 68, 1999, 33., 55.

[47] A Jeremiás INP-hoz ld. Huwyler, *i. m.* Fischer, Georg: Jer 25 und die Fremdvölkersprüche: Unterschiede zwischen hebräischem und griechischem Text. In: *Biblica* 72., 1991, 474–499., Watts, James D. W.: Text and Redaction in Jeremiah's Oracles against the Nations. In: *Catholic Biblical Quarterly* 54., 1992, 432–447., Gosse, Bernard: La place primitive de recueil d'Oracles contre les Nations dans le livre de Jérémie. In: *Vetus Testamentum* 74., 1994, 28–30., Sharp, Carolyn J.: 'Take Another Scroll and Write'. A Study of the LXX and the MT of Jeremiah's Oracles against Egypt and Babylon. In: *Vetus Testamentum* 47., 1997, 487–509., Peels, H. G. L. 'Drinken zùlt gij!' Plaats en betekenis van de volkenprofetieën in Jeremia 46-51. In: *Theologia Reformata* 44, 2001, 205–220., Haran, Menahem: The Place of the Prophecies against the Nations in the Book of Jeremiah. In: *Emanuel. Studies in Hebrew Bible, Septuagint, and Dead Sea Scrolls in Honor of Emanuel Tov.* Szerk. S. M. Paul & E. Ben-David. Brill, Leiden 2003, 699–706.

ránban fellelt töredékei közötti eltérés minden szempontból figyelemre méltó. A MSZ nemcsak olyan textusokat tartalmaz, amelyek bizonyíthatóan későbbi bővítés eredményei, hanem az anyag belső elrendezésében is lényegesen különböznek egymástól. A LXX-ban az INP a könyv „közepén" helyezkednek el (25,13 után), míg a MSZ-ben a kollekció a könyv végén található. Ugyanakkor eltérés mutatkozik a két szövegverzió között abban a tekintetben is, ahogy az egyes próféciák elhelyezkednek az INP gyűjteményen belül. Mindenesetre, egyik verzió sem támogatja azt az elképzelést, hogy a szerkesztők a fent említett eszkatologikus tagolás szerint rendezték volna el a prófétai könyv szövegét.

Kétség nem fér hozzá, hogy a jeremiási INP is hosszabb fejlődés eredményeként jöttek létre. Bizonyítják ezt egyrészt azok a szövegek, amelyek a korábbi verziókban (LXX) hiányoznak (pl. Jer 48,45–47), de ezen túlmenően pl. az a váltakozó teológiai szerepkör is, amelyben Babilon a könyvön belül megjelenik. Jeremiás könyvének egyes fejezetei Bábelről, mint JHVH büntető eszközéről beszélnek. Ez a kép radikálisan különbözik attól, ahogy ugyanez a nép a Babilon elleni próféciákban az olvasó elé tárul.[48] Hasonlóképpen kételyek merültek fel az Élám elleni próféciával kapcsolatosan is (Jer 49,34–38), bár ennek eredetiségét többen elfogadják.[49] Noha a más népek ellen mondott beszédek több szinten a fejlődés jelét mutatják, a tudósok nagy része általában egyetért azzal, hogy az egyes próféciák eredeti Jeremiástól származó szövegrészeket is tartalmaznak.[50]

Az INP gyűjtemény kialakulása szempontjából itt is fontos bizonyítékként szolgálnak a könyv szerkezetét tagoló feliratok:

SZÖVEG (JER)	FELIRAT
46,1 MSZ	אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא עַל־הַגּוֹיִם
26,1 LXX	—[51]
46,2 MSZ	לְמִצְרַיִם + t(örténeti) d(atálás)
26,2 LXX	τῇ Αἰγύπτῳ + td
46,13 MSZ	הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא + td[52]

[48] Carroll: *i. m.* 815–816., Seybold, Klaus: *Der Prophet Jeremia. Leben und Werk*. Kohlhammer, Stuttgart 1992, 121. Noha ezzel ellenkező vélemény is elhangzik (Keown et al.: *i. m.* 357–364.), az végső soron nem ad választ alapvető teológia kérdésekre. A probléma ugyanis nem az, hogy a Babilonról pozitívan vagy legalábbis semlegesebben értekező jeremiási beszédek korábban hangzottak volna el, míg a Babilon elleni próféciák később. Jer 51,59–64 a Babilon elleni beszédeket 594-re teszi, azaz arra az időszakra, amikor a könyv más fejezetei szerint Jeremiás még mindig Isten eszközét látta a babiloni seregben (vö. Jer 28–29). Ugyanebben az évben, Cidkijjá (Sedékiás) király negyedik évében, nem Jeremiás, hanem Hananjá hirdeti azt, hogy Isten eltöri a babiloni király jármát (Jer 28,1–2).

[49] Peels, H. G. L.: God's Throne in Elam. The Historical Background and Literary Context of Jeremiah 49,34-39. In: *Past, Present, Future. The Deuteronomistic History and the Prophets*. Szerk. J. C. de Moor és H. F. van Rooij. Brill, Leiden 2000, 216–229.

[50] Seybold: *i. m.* 127–128., Huwyler: *i. m.* 267.

[51] A LXX nem tartalmaz itt feliratot, amely a MSZ és a LXX verzión belüli eltérő elrendezéssel indokolható. Ugyanakkor meglepő, hogy a MSZ felirata nem jelenik meg az Élám elleni próféciánál sem, amely viszont a LXX-ban az első helyen áll.

[52] A feliratot egyesek a Kr. e. 601. évvel kapcsolják össze, mely évben Nabukandneccar lement Egyiptomba (Seybold: *i. m.* 124.). De Jer 46,16 inkább arra utal, hogy ez a prófécia Egyiptom olyan vereségével hozható összefüggésbe, amely idegen országban történt (Karkemisben?).

SZÖVEG (JER)	FELIRAT
26,13 LXX	ἃ ἐλάλησεν κύριος ἐν χειρὶ Ιερεμιου + td
47,1 MSZ	אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־פְּלִשְׁתִּים + td
29,1 LXX	ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους
48,1 MSZ	לְמוֹאָב
31,1 LXX	τῇ Μωαβ
49,1 MSZ	לִבְנֵי עַמּוֹן
30,17 LXX	τοῖς υἱοῖς Αμμων
49,7 MSZ	לֶאֱדוֹם
30,1 LXX	τῇ Ιδουμαίᾳ
49,23 MSZ	לְדַמֶּשֶׂק
30,29 LXX	τῇ Δαμασκῷ
49,28 MSZ	לְקֵדָר וּלְמַמְלְכוֹת חָצוֹר
30,23 LXX	τῇ Κηδαρ βασιλίσσῃ τῆς αὐλῆς
49,34 MSZ	אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־עֵילָם + td
25,14 (20) LXX	[ἃ ἐπροφήτευσεν Ιερεμιας ἐπὶ τὰ ἔθνη] τὰ Αιλαμ (+ td)
50,1 MSZ	הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־בָּבֶל אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא
27,1 LXX	λόγος κυρίου ὃν ἐλάλησεν ἐπὶ Βαβυλῶνα

Jeremiás könyve ebben a gyűjteményben háromféle feliratot tartalmaz: (a) a legrövidebb az, amely a címben szereplő népet a לְ prepozícióval vezeti be;[53] (b) a második felirat-típusra jellemző a אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה frázis;[54] (c) a harmadik típus pedig a הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה kezdetű felirat, amely az INP kívül sehol nem jelenik meg az Ószövetségben. Az (a) típusú feliratot a LXX mindenütt következetesen fordítja a MSZ-hez hasonló jelentéssel. A (b) és (c) típusú feliratoknál az egyezés csak Jer 46,13 esetén észlelhető, a LXX egyébként minden más helyen eltér a MSZ-től.[55] Ez arra utalhat, hogy az (a) típusú felirat a legrégebbi, míg a (c), de különösen a (b) típusú feliratoknál késői szerkesztők feliratait állunk szemben.

Az INP gyűjteményének feliratrendszere mellett Jer 46–51 fejlődéséről a könyv más fejezetei is tartalmaznak információt. Jer 25,13 beszél egy könyvről, amely Jeremiás INP-t tartalmazta (הַסֵּפֶר הַזֶּה אֲשֶׁר־נִבָּא יִרְמְיָהוּ עַל־כָּל־הַגּוֹיִם; vö. Jer 46,2). Ugyanennek a gyűjteménynek keletkezési idejére, Kr. e. 605-re datál 36,2 egy másik könyvtekercset (מְגִלַּת־סֵפֶר), amely Izráel, Júda és a népek elleni próféciákkal (עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה וְעַל־כָּל־הַגּוֹיִם). Tekintettel arra, hogy ez utóbbi könyv szándéka szerint fenyegetésként íródott, minden bizonnyal nem tartalmazta még a Babilon elleni próféciákat. A Babilon elleni próféciák külön eredetét a könyv más szempontból is megerősíti. Jer 36,2 az ott említett gyűjteményt Bárúk személyéhez köti, míg 51,29 a Babilon elleni könyvet (סֵפֶר) Szerájá személyéhez kapcsolja. Jer

[53] Ezt a feliratot találjuk még Jer 23,9-ben, ahol a hamis próféták elleni beszédgyűjteményt vezeti be.
[54] Máshol csak Jer 1,2-ben és 14,1-ben fordul elő.
[55] A (b) típusú feliratoknál még az INP gyűjteményen kívüli textusok esetében is.

25,18–26 korábbi szövegében (LXX) Babilon nem jelenik meg a megítélendő népek listáján. Emellett a népekről szóló próféciákat Jer 25,1; 36,2 és 46,2 Jójákim 4. évére teszi (Kr. e. 605), míg a Babilon elleni próféciákét Jer 51,60 Sedékiás 4. évére (Kr. e. 594) datálja. Hasonlóképpen önálló próféciaként jelenik meg az Élám elleni szövegrészlet is, amelyet a felirat Kr. e. 598-ra datál. A 605-re keltezett INP gyűjtemény tehát hét nemzet elleni ítéletet tartalmazott (לְ típusú felirattal). Kr. e. 605 Nebukadneccar uralkodásának első éve. Ez a választás nem véletlen, mert ő lesz Jer 46–49 főszereplője.

Miért éppen hét nemzet elleni prófécia jelenik meg ebben a korábbi kollekcióban? A szimbolikus szám mögötti explicit teológiát Jer 25,11 fogalmazza meg, amelyet általában az INP bevezetőjének tekintenek. Jer 25,11 szerint az egész föld (כָּל־הָאָרֶץ הַזֹּאת;[56] Jer 25:11; vö. 25:29) romhalommá lesz és a nemzetek hetven évig Babilonnak fognak szolgálni. A hetes szám tehát a föld nemzeteinek teljességét szimbolizálja. Az északi nép, Babilon, itt JHVH büntető eszköze. A népek között élő Izráellel (כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה סָבִיב; Jer 25:9) úgy bánik Isten, mint bármelyikkel a nemzetek közül. Ezt a hetes kollekciót bővíti az Élám elleni prófécia, amely JHVH királyi székét az ismert nemzetek közül a legkeletibb országába helyezi (Jer 49:38), ezzel is JHVH teljes földi uralmát szimbolizálva.

A jeremiási INP gyűjtemény MSZ és LXX szerinti verzióján belüli eltérések a fejezetek helyét illetően igen érdekesek. Jeremiás könyvének eltérő verzióit a tudósok olykor egymás alternatívájaként kezelik, amellyel szembesülve az olvasónak állást kellene foglalnia egyik vagy másik variáns mellett.[57] Wattsnak azonban valószínűleg igaza van, amikor arról beszél, hogy a különböző verziókat nem szabad egymás versenytársainak tekinteni, hanem mindeniket a saját kontextusában és teológiai szempontjait figyelembe véve kell értékelni.[58]

Az egyes próféciák elrendezésénél érdemes figyelnünk még a következő táblázatra:

NÉP	MSZ	LXX	DÁTUM
Élám	49,34	25,20	Kr. e. 598
Egyiptom	46,2	26,2	Kr. e. 605
Bábel	51,60	28,60	Kr. e. 594
Filisztea	47,1	29,1	„mielőtt a fáraó legyőzte Gázát”

A lista érdekessége az, hogy éppen ez a négy önálló datáló fejléccel rendelkező prófécia az, amely a LXX-ban található INP-ban a kollekció elejére került. Míg az egyes próféciák fejléce a héber és görög szövegvariánsokban minden további esetben megegyezik, addig ennél a négy próféciánál ezek különböznek egymástól. Mindez arra utal, hogy a LXX jeremiási szövegének szerkesztői *formai* kritériumok szerint rendezték a próféciákat. Ott, ahol a felirat hasonló, egymás mellé helyezték azokat, ahol a felirat különbözik (a LXX belül és a MSZ-hez viszonyítva egyaránt), ott a próféciák a kollek-

[56] A הָאָרֶץ jelentése kétértelmű: utalhat Júda országára, de utalhat az egész földre is.
[57] Vö. pl. Carroll: *i. m.* 759., Haran: *i. m.* 702.
[58] Watts: *i. m.* 432–434.

ció elejére kerültek. Ezzel szemben a MSZ szerinti gyűjtemény látszólag kronológikus sorrendet követ.[59]

A datáló felirat nélküli próféciák elrendezésében a LXX és MSZ szintén különböznek egymástól,[60] bár kérdés marad az, hogy van-e e mögött a két verzióban valamilyen logika. A Móáb elleni prófécia, amely a LXX-ban az utolsó egy záróverssel ér véget a MSZ-ben, amely azonban a LXX-ból különös módon hiányzik (עַד־הֵנָּה מִשְׁפַּט מוֹאָב, „eddig tart a Móáb ítélete", Jer 48:47). Valószínű az, hogy ez nem a teljes korábbi hetes kollekció záradéka volt, hanem csak a Móáb elleni beszéd vége, amely az amúgy is hosszú antológiát próbálta írnoki módon zárolni és az esetleges bővítést megakadályozni.[61]

A kétféle verzióban a próféciák elrendezésében észlelt különbözőségek, illetve a gyűjtemény könyvben elfoglalt helyében való eltérések miatt többen úgy vélik, hogy Jer 46–51 csak egy késői stádiumban került a könyvbe; azelőtt független kollekcióként keringhetett.[62] Watts szerint azonban a gyűjteményen és a könyvön belüli különbségek másképpen is magyarázhatók. Mégpedig úgy, hogy két különböző szerkesztői tradícióval van dolgunk.

A könyv egésze szempontjából fontos utalni arra, hogy Jer 25,1 és 36,2 a Júda és Izráel elleni próféciákat összeköti az idegen népekről szóló próféciákkal, megerősítve ezzel azt a feltevést, hogy az INP soha nem léteztek úgy, mint önálló gyűjtemény, hanem mindig az Izráel és Júda elleni próféciákkal együtt hivattak egy szerkesztői teológiát továbbítani.

Milyen teológiai szándék rejlik az INP könyvön belüli elhelyezése mögött? Az indoklást Jer 25,29-ben (LXX 32,29) találjuk: ha Jeruzsálemet, JHVH saját városát megbünteti Isten, vajon büntetlenül maradhatnak-e a nemzetek? Az INP nem egyéb, mint a Júda és Izráel ellen mondott beszédek folytatása. A könyv tehát nem egy hármas elrendezést követ, hanem két nagy egységből áll, a JHVH saját népe és az idegen népek ellen mondott beszédekből. A MSZ-ből egyértelműen ez derül ki. Jer 1–45-öt globálisan tekinthetjük a Júda elleni szövegrésznek, amely a Báruk személyéhez kapcsolódik (Jer 36; 45). A Júda elleni ítéletek sora az Egyiptomba menekülők elleni beszéddel végződik (Jer 44,29–30), azzal a hatalommal, amely Jer 46-ban megnyitja az INP-t.

A gyakran hangoztatott véleménnyel ellentétben úgy vélem, hogy a héber és görög

---

[59] A filiszteusok elleni próféciát illetően 609, 605, 601-es dátumokat javasolták a kutatók (Katzenstein, H. J.: 'Before the pharaoh conquered Gaza' (Jeremiah xlvii 1). In: *Vetus Testamentum* 33, 1983, 249–251., Keown et al.: *i. m.* 299–300.). A LXX nem utal a fáraóra. A prófécia szövege is egyébként *északi* ellenségről beszél.

Egyesek megkérdőjelezik az INP időrendi sorrendbe való elrendezésének valószínűségét. Peels szerint a próféciák némelyike korábbi eseményeket örökít meg, mint a 46,2-ben található dátum (Peels: Volkenprofetieën. 207., 7. lj.). Ebben igaza lehet. Amikor azonban az INP esetében az időrendiségről, mint rendszerező elvről beszélek, akkor elsősorban nem az egyes próféciák tényleges keletkezési idejét tartom szem előtt (szemben pl. Seybold: *i. m.* 122. véleményével), hanem azt a vélt kontextust, amelyet a könyv szerkesztői az egyes próféciák hátterének tartottak (Jer 25,1; 36,2; 46,1). Ettől a szerkesztői kronológiától függetleníthető a szerző eredeti szándéka. Megjegyzendő, hogy Jer 51,59 a Babilon elleni gyűjteményt 594-re teszi, míg egyes részek egyértelműen az 587 utáni fogsági korra utalnak (pl. Jer 50,28; 51,11).

[60] MSZ: Móáb, Ammón, Edóm, Damaszkusz, Kédár; LXX: Edóm, Ammón, Kédár, Damaszkusz, Móáb.

[61] A Moáb elleni prófécia utolsó néhány verseit a LXX már nem tartalmazza, ami arra utal, hogy a próféciát hosszabb időn keresztül írták. A Jer 51,63-ban található Babilon elleni próféciák antológiájának (és egyben Jeremiás beszédeinek) záradéka (עַד־הֵנָּה דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ) hasonlóképpen hiányoznak a LXX-ból.

[62] A vélemények ismertetéséhez ld. Watts: *i. m.* 432–434.

verziók nem abban térnek el egymástól, ahogy az INP gyűjteményt a könyvön elhelyezik, hanem abban, ahogy a Jer 26–45 szerepét értékelik.[63] A MSZ valószínűleg nemcsak a Jer 2–24-t, hanem a 26–45-t is a Júdával és Jeruzsálemmel kapcsolatos ítéletgyűjtemény részének tekinti.[64] De mi a LXX szerinti szövegelrendezésben a Jer 26–45 szerepe? Az előzőekben láttuk, hogy a variáns szerkesztői formai kritériumok szerint különítettek el az INP belül egy olyan szövegcsoportot, amely dátummal és önálló feliratt rendelkezik azoktól a prófféciáktól, amelyek nem tartalmaznak ilyen feliratot. A Jer 26–45 LXX-beli helyét valószínűleg ugyanúgy formai kritériumok szabályozzák. Fontos megfigyelni, hogy míg Jer 2–24 prófétai beszédek gyűjteménye, addig 26–45 a próféta életéről szóló narratív elbeszéléseket tartalmaz. A szövegtömbök elrendezésében a LXX (azaz a LXX héber szövegelődjének) szerkesztőit ezen a ponton inkább formai, semmint teológiai kérdések foglalkoztatták.

2.4. Ezékiel 25–32

Jelenlegi formájában Ez 25–32-ben hét különböző nép jelenik meg: Ammón, Móáb, Edóm, Filisztea, Tírusz, Szidón és Egyiptom ellen.[65] A jelenlegi verzióban a Tírusz és Egyiptom elleni beszédek sokkal hosszabbak, mint a többi. Ha az egyes feliratokat figyelembe vesszük, akkor a Tírusz és Egyiptom elleni szövegek esetében is hét-hét önálló, rövidebb beszédet különíthetünk el.[66]

Tartalmilag Ezékiel INP egyrészt az Izráellel szomszédos kis népekről szólnak (25–28, Ammon, Moáb, Edom, Filisztea, Tírusz, Szidón), illetve Egyiptomról (29–32). A kis népek úgy jelennek meg, mint amelyek Jeruzsálem pusztulása fölött örvendenek (Ammon, Moáb, Tírusz), vagy mint amelyek kivették részüket a város elpusztításából. Egyiptom Júda egykori támogatója és reménysége volt, de ő éppen segítőkészségével járult hozzá Jeruzsálem elestéhez. Noha a szerepkörben és a hirdetett ítélet motivációjában lényeges a különbség, a népeket nyilvánvalóan Izráellel kapcsolatos magatartásuk alapján ítélik meg a prófféciák. A szövegek elrendezése a kis népek esetében fölrajzi megfontolás alapján történt (keletről dél felé haladva). A következő táblázat ezt szemlélteti:

SZÖVEG	NEMZET	FELIRAT (KEZDŐSOR)
25,1	Amon	וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
25,8	Moáb	כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
25,12	Edóm	כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
25,15	Filisztea	כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה

[63] Jer 26–45 egy önálló irodalmi egységnek számít a Jeremiás-kutatásban (ld. Duhm életrajz-forrás és Mowinckel B forrás elméletét; Seybold: *i. m.* 20–21.).

[64] Jer 36,32 szerint a Cidkijjá által elégetett könyvtekercs újraírásakor Bárúk „még sok más, az előzőekhez hasonló beszédet" is felírt az új könyvtekercsre, amely implicit módon utalhat a fent említett szövegelrendezés logikájára. A Jer 36 szövegtörténeti jelentőségéhez ld. Hoffman, Yair: Aetiology, Redaction and Historicity in Jeremiah xxxvi. In: *Vetus Testamentum* 46, 1996, 185–189., Sharp: *i. m.* 507–508.

[65] Az ezékieli gyűjteményhez ld. Dijk, Hubert van: *Ezekiel's Prophecy on Tyre (Ez 26,1–28,19). A New Approach.* Pontifical Biblical Institute, Róma 1968, Boadt, Lawrence: *Ezekiel's Oracles against Egypt. A Literary and Philological Study of Ezekiel 29–32.* Pontifical Biblical Institute, Róma 1980, Fechter: *i. m.*, Corral, Martin Alonso: *Ezekiel's Oracles against Tyre. Historical Reality and Motivations.* Pontifical Biblical Institute, Róma 2002, Premstaller, Volkmar: *Fremdvölkersprüche des Ezechielbuches.* Echter Verlag, Würzburg 2005.

[66] 26,1.7.15.19; 27,1; 28,1.11 (Tírusz), 29,1.17; 30,1.20; 31,1; 32,1.17 (Egyiptom).

SZÖVEG	NEMZET	FELIRAT (KEZDŐSOR)
26,1	Tírusz	וַיְהִי + dátum + הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
26,7	Tírusz	כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
26,15	Tírusz	כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
26,19	Tírusz	כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
27,1	Tírusz	וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
28,1	Tírusz	וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
28,11	Tírusz	וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
28,20	Szidón	וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
29,1	Egyiptom	וַיְהִי + dátum + הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
29,17	Egyiptom	וַיְהִי + dátum + הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
30,1	Egyiptom	וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
30,20	Egyiptom	וַיְהִי + dátum + הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
31,1	Egyiptom	וַיְהִי + dátum + הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
32,1	Egyiptom	וַיְהִי + dátum + הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
32,17	Egyiptom	וַיְהִי + dátum + הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר

Meglepő a feliratok homogén formája. וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר sor csak a kollekció elején és a Tírusz és Egyiptom elleni próféciákban fordul elő. Ezékiel könyvén kívül a כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה próféciakezdő formula ritka (Ézs 49,22 (?); Abd 1 [vö. Ézs 22,15]). És ugyanez igaz a וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי formulára.[67]

Ha az Ez 25–32 szófordulatait és irodalmi nyelvezetét vesszük figyelembe, az INP szerkezetére és kialakulására nézve fontos következtetéseket vonhatunk le. Ez 25 INP-nak többé-kevésbé homogén szerkezete[68] közös eredetre utal. Ugyanebbe a csoportba tartozhatott eredetileg a Tírusz elleni prófécia is az Ez 26,2–7-ben.[69] Nem kizárt – bár a tudósok ezt ritkán hangoztatják –, hogy a most jóval hosszabb Egyiptomi gyűjtemény egyik próféciája, 29,6b–9a hasonlóan e rövid kollekció része volt.[70] Ennek megfelelően Ez 27–32 szerkesztői ezt a korábbi hat (hét?) népről szóló listát dolgozták fel.

---

[67] Próféciakezdő frázisként csak Jer 1,4.11; 2,1; 16,1; Zak 6,9-ben, prófécia szövegtörzsében pedig Jer 13,3.8; 18,5; 24,4; Zak 4,8. Vö. Jer 32,6.

[68] Vö. יַעַן + Izráel-ellenes szó vagy tett feddése, לָכֵן + „megismeritek, hogy én vagyok JHVH” formula.

[69] Szemben Dijkstra, M.: *Ezechiël II.* Kok, Kampen 1989, 24., 27. véleményével, a Szidón elleni prófécia alapvetően eltér a többi próféciától és ráadásul szokatlan helyen jelenik meg a kollekcióban. Nem valószínűtlen az a feltevés, miszerint ez a szöveg azért került ide, hogy a korábban hat népből álló lista hétre bővüljön (Blenkinsopp: *Ezekiel.* 125.). A Tírusz elleni prófécia 26,2–7-ben hasonló pl. 25,2–6-hoz, de bizonyos tekintetben eltér azoktól; pl. hiányzik a szokásos bevezető כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה. Ez utóbbi azonban magyarázható azzal, hogy a korábbi Tírusz-próféciát átdolgozták, hogy megfeleljen annak az új szerepnek, amelynek a szerkesztők szánták, ti. az Ez 26–28 gyűjtemény bevezetőjének.

[70] Kétség nem fér hozzá, hogy Ez 29,6b–9a elkülöníthető, mint önálló szövegegység a mostani környezetében (Blenkinsopp: *Ezekiel.* 128., Dijkstra: *i. m.* 70–71.). A fent említett rövid Tírusz elleni próféciában és ezen a helyen (29,9a) jelenik meg csupán az ún. „megismerési formula” („és megtudjátok, hogy én vagyok JHVH”).

A kollekció két nagy részét, a szomszédos kis népek és Egyiptom elleni beszédeket jellegzetes bevezető és záró formulák határolják.

A בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל … וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶם felszólítás Ezékiel könyvében fontos irodalmi egységek elején jelenik meg. Az INP esetében ezzel a formulával a 25,2 és 29,2-ben találkozunk, azaz pontosan a két nagy gyűjtemény bevezetőjében.[71] A jellegzetes záróformula 28,24 (25–26)-ben és 29,16 (21)-ban olvasható. A szomszédos kis népek elleni egység ezzel zárul (28,24):

וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל	És nem lesz Izráel számára
סִלּוֹן מַמְאִיר וְקוֹץ מַכְאִב	szúró tövis többé, sem fájdalmas tüske
מִכֹּל סְבִיבֹתָם הַשֹּׂאטִים אוֹתָ	a körülötte levő népek között.
וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה	És megtudják, hogy én vagyok JHVH.

Ez az uniformizáló záróformula a népeket egységesen úgy jellemzi, mint szúró tövisek és fájdalmat okozó tüskék Izráel számára.[72] Ezt a leírást egy üdvprófécia követi, amely szerint az idegen népekkel ellentétben Izráel JHVH üdvtettében fogja felismerni Istenét.

Az Egyiptom elleni szövegben hasonló konklúzióval találkozunk (29,16[21]):[73]

וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל	És nem lesz Izráel háza számára többé
לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֹן	bizodalom, amely gonoszra emlékeztessen,
בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם	amikor hozzájuk fordulnak.
וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה	És megtudják, hogy én vagyok JHVH.

A Tírusz és Egyiptom elleni próféciák aránytalanul hosszabbak, mint más népek elleni beszédek. Ugyanakkor a két gyűjtemény szerkezetileg közel áll egymáshoz. Mindkettőben találunk a városról vagy a népről mondott próféciát (Tírusz: 26,1–6.7–14; Egyiptom: 29,6b–16.21; 29,17–20; 30,1–19) és siratódalt (Tírusz: 26,16–21; 27,1–36; Egyiptom: 32,17–32), másrészt mindkét kollekció tartalmaz a királyról szóló beszédeket (Tírusz: 28,1–10; Egyiptom: 29,1–6a; 30,20–26; 31,1–18), illetve siratódalokat (Tírusz: 28,12–19; Egyiptom: 32,1–16). A Tírusz-próféciák feliratainban egyetlen dátumot találunk, az Egyiptommal kapcsolatos szövegek több dátumot említenek. Közelebbről megvizsgálva láthatjuk, hogy a próféciák elrendezése kronológiai szempontok szerint készült.[74] Mindenesetre mindkét szövegtömb egyértelműen hosszabb fejlődés jegyeit mutatja.

Ha a kollekció helyét vizsgáljuk Ezékiel könyvén belül, megfigyelhetjük, hogy Ezékiel számtalanszor utal a Júdát körülvevő nemzetekre, akik között Isten megítéli az ő népét (vö. Ezek 5,5.6.7.14.15; 11,12; 16,57; 36,3.4.7.36). Így hát Izrael és a népek kö-

---

[71] Vö. még Ez 6,2; 13,17; 21,2.7; 35,2; 38,2. Az a tény, hogy a Szidón elleni prófécia ugyanezzel a felirattal kezdődik (28,21) ismételten azt sugallja, hogy ez a prófécia később került mostani helyére.

[72] Ellentétben a MBT bibliafordításával, ez a záró egység nem csak Szidónra vonatkozik.

[73] Feltűnő, hogy Ez 29,16.21 nem az Egyiptommal kapcsolatos gyűjtemény végén jelenik meg. Kronológiailag azonban valószínű, hogy későbbi, mint Ez 31–32. Másrészt, Ez 29 próféciái Egyiptomról szólnak, 31–32-ben viszont a fáraó kerül az ítélet középpontjába. Másfelől, ezek a szövegek nem tulajdonképpeni értelembe vett próféciák, hanem formailag példázó beszédek és elégiák. Ez 30 eredete kérdéses. Antológia-jellege megkülönbözteti ezt Ezékiel más próféciáitól. Feltételezhetően későn került a gyűjteménybe.

[74] Kivételt ez alól csak az Ez 29,17–20 képez, amely azonban sokkal későbbi, mint más beszédek, és a kollekcióba is jóval később vették fel.

zötti kapcsolat ilyen módon való hangsúlyozása és a népek földrajzi szempontok szerinti elrendezése (Ez 28,24.26) beleillik a könyv kontextusába.

A Júda elleni próféciák (Ez 1–24) és a népek elleni beszédek (26–32) egymással való kapcsolata hangsúlyozottabban is kiábrázolódik a könyv szerkezetében. Jeremiás könyvének szerkezetéhez hasonlóan a kronológia itt is szilárd támpontot nyújtott a beszédeket rendszerezők számára. Ez 1–24 datált próféciái Jójákin király fogságának 5. és 10. éve közötti időhöz kötődnek.[75] A 25–32 részekben található INP pedig a könyv információi szerint ugyanazon király fogságra vitele 10–12. éveire tehetők. A könyv egyik kulcsfontosságú textusa, Ez 33,21 szerint Jeruzsálem elestének a híre a 12. év 10. hójának 5. napján jut el Ezékiel prófétához.[76] Ez azt jelenti, hogy a Júda és Jeruzsálem, valamint az idegen népek ellen mondott próféciák *együtt* egy hétéves időszakban keletkeztek.[77]

A fenti formai és tartalmi sajátosságok egyértelműen egy jól átgondolt irodalmi szerkezetre utalnak, amelyben a szerkesztők az INP-t szorosan egybekapcsolják az Izráel elleni próféciákkal. E döntés mögötti teológiai indok a népek Izráelhez való viszonya Jeruzsálem elestekor és az azt megelőző néhány év során. Nem találunk viszont egy harmadik egységet, amelyet üdvpróféciáknak nevezhetnénk. Noha a következő Ez 34–48 többnyire ilyen jellegű beszédeket tartalmaz, Ez 33 semmiképpen nem felel meg ennek a szerepnek. Ez 1–32-t ez a záró 33. fejezet egy egységként akarja az olvasó elé tárni.

2.5. Zofóniás 2

Rövidsége ellenére, Zofóniás könyve is tartalmaz egy önálló INP-gyűjteményt. Az egyes szövegek nem rendelkeznek önálló felirattal, hanem rövid, többnyire csupán pár soros kijelentés-gyűjtemények.

Az egzegéták eltérően ítélik meg az INP gyűjtemény könyvben elfoglalt helyét. A témának szentelt disszertációjában, Ryou három nagy részre osztja Zofóniás könyvét. Az első fejezet Júda és Jeruzsálem elleni ítéletet tartalmaz. Zof 2,1–3,8 az INP tartalmazza. Zof 3,9–20 pedig JHVH népének üdvösségéről beszél.[78] Ryouval ellentétben,

---

[75] Ezékiel könyve kronológiájának kérdéséhez ld. Zimmerli, Walther: *Ezechiel.* Neukirchen-Vluyn, Neukirchener 1969, 40–45., 562., Dijkstra, M.: *Ezechiël I.* Kok, Kampen 1986, 21., 32., Idem: *Ezechiël II.* 15, Young, Rodger: When Did Jerusalem Fall? In: *Journal of the Evangelical Theological Society* 47, 2004, 21–38.

[76] A 12. év Ezékiel könyvének egyik vitatott dátuma. 2Kir 25 szerint Jeruzsálem ostroma Sedékiás 9. évétől (9/10/10; Ez 24,1–2) 11. évéig tartott (11/4/9). Ez utóbbi dátum Ezékiel kronológiájában valószínűleg 12/4/9-nek felel meg. A követ tehát majdnem egy fél évvel Jeruzsálem elbukása után jut el Ezékielhez (vö. Dijkstra: *Ezechiël II.* 103.).

[77] Érdekes Ezékiel könyvét itt ismét összehasonlítani Jeremiással. Jer 1 a prófétát úgy mutatja be, mint második Mózest. Jeremiás tevékenységét Jer 1,1 40 éves periódusra datálja, Jósiás király 13. évétől (Kr. e. 627) Jeruzsálem bukásáig (Kr. e. 587).

Érdemes itt rámutatni az Ezékielnél található 7 év egy másik kapcsolópontjára. Ez 3,15–16 szerint a prófétának 7 napig némán kell ülnie, míg a 7. nap végén kijelentést kap. Ez 4,6-ban arról olvasunk, hogy a könyv szimbolikájában egy nap egy évnek felel meg. Érdemes a 7 nap (Ez 3,15–16) és 7 év (33,22) némaság motívumát összekapcsolni az Ez 1–32 keletkezésének 7 évével. Oda kell figyelnünk arra is, hogy Ezékiel némaságának motívuma a könyv kulcsfontosságú pontjain jelenik meg. Elsősorban a bevezetőben (Ez 3,26–27) és ennek tükörszövegében, Ez 33,22-ben. Emellett olvasunk erről a Júda és Jeruzsálem elleni próféciák végén (24,27), illetve az Egyiptom elleni próféciáknál (29,21), amely az utolsó az INP közül.

[78] Ryou, Daniel H.: *Zephaniah's Oracles against the Nations.* (doktori dolgozat). Amsterdam 1994, 285.; ld. még Vermeylen: L'unité. 32. Bogaert nem ért egyet azzal, hogy Zofóniást össze lehetne hasonlítani a nagy prófétákkal, de szkepticizmusának rövid indoklása nem meggyőző (Bogaert: *i. m.* 148.).

Perlitt Zof 2,1–3-t még az első rész függelékének tekinti és a Zof 3-t üdvprófétiaként értékeli.[79] Sweeney alapvetően két nagy gyűjteményről beszél: Zof 1 az ÚR napja leírása, míg Zof 2–3-t Jósiás király reformját támogató programiratnak nevezi.[80]

A könyv szerkesztéstörténete és teológiája szempontjából Zof 2,1–3; 2,4 és 3,1–8 rendkívüli jelentőséggel bír. Míg Zof 1 JHVH közelgő napjáról számolt be, addig Zof 2,1–3 visszatekint erre a próféciára és hangsúlyozza, hogy ez a közelgő nap még mindig elkerülhető. Zof 2,4 drasztikus képváltással rátér az idegen népek ítéletének leírására.

A fentiekben utaltam már arra, hogy különböző könyvekben az INP szerepe változó. Zofóniás könyve INP gyűjteményének teológiai funkcióját a Zof 3,6–7-ben találjuk. E versek szerzője azzal érvel, hogy az idegen népek elleni múltban(!) elhangzó ítélet szerepe az volt, hogy az elkövetkező ÚR napja komolyságára figyelmeztesse Júdát. Ebben a szerkezetben visszatükröződő teológia mintegy válaszként fogalmazódik meg a hallgatóság alapállásával szemben, akik szerint „sem jót sem rosszat (azaz semmit) nem cselekszik az ÚR" (Zof 1,12). Az a pedagógiai módszer, amelyhez JHVH folyamodott (ti. hogy az idegen népek megbüntetése által előre figyelmeztesse az ő népét), nem hozta meg a várt eredményt.[81]

Ezt a teológiát, hogy ti. az INP az eljövendő ÚR napja előhírnökének és figyelmeztetésnek kell tartanunk, a szerkesztők más módon is kifejezik. A Zof 2,4–18-ban megjelenő népek a négy égtáj minden irányát jelképezik: Filisztea keleten, Moáb és Ammon nyugaton, Kús délen, Asszíria északon.[82] Azaz bármilyen irányba nézzen Júda, hallania kell JHVH közeledő léptei nyomát, és le kell vonnia a megfelelő következtetést. Júda azonban nem hallgatott JHVH-ra, a történelmet nem a Zofóniás könyve szerkesztőjének szemével nézte. Ez végül azt eredményezte, hogy az ő sorsa is a többi népekhez hasonló lett. Zof 3,1–7 nem az INP-t követő üdvprófécia, hanem visszatekintő történelemi értékelés. Funkciója szerint hasonló Ézs 24-hez, amely Ézsaiás könyvének INP gyűjteményét követi.[83]

---

[79] Perlitt, Lothar: *Die Propheten Nahum, Habakuk, Zephaniah.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2004, 98.

[80] Sweeney, Marvin A.: *The Twelve Prophets.* Liturgical Press, Collegeville 2000, 2. köt., 494.; vö. Vlaardingerbroek, J.: *Sefanja.* Kok, Kampen 1993, 135.

[81] Így visszafele olvasva Zof 2,4–18 INP-t, a perf. igéket helyesebb múlt idővel fordítani. Ez az olvasat problémás lenne azonban Zof 2,7.9b esetén, amely azonban tekinthető egy korábbi szöveg kiegészítésének is. Igazolja ezt az is, hogy ezek a versek Júda számára explicite kedvező üzenetet hirdetnek. Ez a funkció ellentétben áll az előbb javasolt Zof 3,6–7-ben megfogalmazott teológiával, miszerint az INP szerepe a Júda figyelmeztetése lenne. Nem valószínű az, hogy a Móáb és Ammón elleni próféciát (még e versektől megfosztva is) a Filisztea elleni próféciák folytatásaként íródtak volna. Mindenesetre Zof 2,11 szigetlakók elleni próféciája (אִיֵּי הַגּוֹיִם) könnyebben kapcsolható mind tartalmilag, mind formailag a filiszteusok elleni orákulumhoz.

[82] Ryou: *i. m.* 326–327. A közeli és távoli népek említése megfelel a könyv céljának, amely JHVH napját, mint az egész földre kiterjedő eseményt mutat be (vö. Zof 1,8 és 3,8). Az INP földrajzi szempontok szerinti elhelyezése valószínűbb, mint Berlin feltételezése, aki az idegen népek elleni ítéletben a nomád sémiták és az urbanizálódott társadalmak közötti ellentétet látja (Berlin, Adele: Zephaniah's Oracles against the Nations and an Israelite Cultural Myth. In: *Fortunate the Eyes That See. Essays in Honor of David Noel Freedman in Celebration of His Seventieth Birthday.* Szerk. Astrid B. Beck et al. Eerdmans, Grand Rapids 1995, 175–184.).

[83] A kapcsolat Zofóniás és Ézsaiás között rendkívül szoros, melynek tárgyalására itt nem térhetek ki. Izgalmas viszont az, hogy Zofóniás Ézs 2 és 13-hoz hasonlóan az ÚR napja kontextusában képzeli el az idegen nemzetek és JHVH népének ítéletét. A kérdés, amely Zofóniás hallgatóit foglalkoztatja (Zof 1,2), elhangzott korábban már Ézsaiás hallgatósága részéről is (Ézs 5,19).

3. Összegzés

Az Ámósz, Ézsaiás, Jeremiás, Ezékiel és Zofóniás könyveiben található INP többnyire egy helyre csoportosítva jelennek meg a könyveken belül. Más könyvek, amelyek hasonló tematikájú próféciákat tartalmaznak vagy többnyire idegen néppel kapcsolatosan íródtak (Abdiás, Náhum, Habakkuk), vagy csak elvétve szólnak egy (Mikeás, Malakiás) vagy több nemzetről (Jóel, Haggeus, Zakariás). Az INP gyűjtemények nem véletlenszerűen jöttek létre, hanem teológiailag és esztétikailag jól átgondolt struktúrát alkotnak. Igaz ez a próféciák kollekción beüli elhelyezésére éppen úgy, mint a teljes gyűjtemény könyvön belül elfoglalt helyére.

A prófétai könyvek gyakran hangoztatott ún. eszkatologikus felosztása nem szolgál kielégítő magyarázattal az INP kollekciókat tartalmazó könyvek szerkezetének megokolásához. Amit viszont hangsúlyozottan állíthatunk az, hogy az idegen népekkel és Izráellel kapcsolatos próféciák minduntalan egymással összekapcsolva jelennek meg, az egyik indokolja a másikat. Az idegen népek nem önmagukban fontosak, hanem jelentőségüket Izráelhez való viszonyulásuk indokolja. Az, amit a szerkesztők e viszony kapcsán az olvasó elé tárnak, különbözhet az egyes könyvek esetében. Ámosnál a népek elleni ítélet mintegy prelúdiuma az Izráel elleni próféciáknak, és részben érvényes ez Zofóniás próféciáira is, ahol az INP-nak egyfajta figyelmeztető szerepük van. Ezzel szemben Jeremiásnál a népek elleni ítélet motivációja az, hogy Izráel, Isten népe nem kerülte el az ítéletet, ezért a népek sem maradhatnak büntetlenül. Ezékielnél a népek Izráelhez való viszonya indokolja JHVH népek elleni ítéletét. Ézsaiás pedig a népek elleni ítéletében JHVH királyságának megvalósulását látja, amelyet a kor politikai nagyhatalmai segítségével érvényesít.

Ezen túlmenően különböző szándékok érvényesülnek nemcsak a könyvek egymáshoz való viszonyában, hanem ugyanazon könyvön belül is. A kollekció teológiai funkciója és a gyűjtemény egyes próféciáinak motivációja különbözhet. Ennek elsősorban az a háttere, hogy a szerzők és szerkesztők szempontjai nem feltétlenül fedik egymást. Az, ami korábban egy szomszédos néppel való szövetségkötés ellen hangzott el, másodlagos kontextusban más célzattal is megszólalhatott. Sőt mi több, a kollekciók fokozatos bővülésében és átdolgozásában is (amelyre jó példa Jeremiás könyvének különböző verziói, de megfigyelhettük minden más gyűjtemény esetében is) különböző szerkesztői szempontok érvényesülnek, amelyek nem mindig fedik egymást. Ez az egyik oka annak, hogy a prófétai könyvek mostani formája ennyire komplex és üzenete sokrétű.

Találkozunk azonban olyan jelenséggel is, amely azt sugallja, hogy egyes gyűjtemények szerkesztői más hasonló kollekciók ismeretében végezték munkájukat. Így pl. egyes esetben a szimbolikus számok (pl. a hetes szám) nagy szerepet játszanak. Hasonlóképpen, az ítélet univerzális méreteit a szerzők és szerkesztők sok esetben a kiválasztott népek földrajzi lokalizálásával és rendszerezésével is igyekeznek érzékeltetni (ld. Babilon és Tírusz Ézsaiásnál, vagy a népek földrajzi szempontok szerinti elrendezése Ezékiel könyvében). Teológiailag egyaránt fontos szerepet játszik Ézsaiás és Zofóniás könyvében az ÚR napja tematika.

Mindennek ellenére érdekes jelenség az, hogy az egyes prófétai könyvek idegen népekkel kapcsolatos próféciái sok esetben hasonulnak ugyanazon könyv más beszédeihez, ami jól látható a hasonló formulákból, jellegzetes feliratokból (pl. Ezékiel vagy Jeremiás). A gyűjtemények könyvspecifikussága arra enged következtetni, hogy az INP-

gyűjtemények nem önálló életre rendeltettek, hanem arra hivattak, hogy az illető könyvek összefüggésében olvassák őket. A kollekciók közötti hasonlóságok pedig arról árulkodnak, hogy több könyvön hasonló koncepciók szerint ugyanazok a szerkesztők dolgoztak, bár nem valószínű az, hogy mindenik könyv esetében ugyanarról a csoportról lenne szó.

Végül pedig, túl az INP problematikájának sajátosan ószövetségtudományi hátterén, a fent elhangzottak kánontörténeti szempontból érdekes kérdést vetnek fel: a bibliai szövegek kialakulásának egy olyan dinamikus képét festik elénk, amelyben nemcsak az egykor elhangzott prófétai szó, hanem annak utóélete, tradíciója is életformáló, kánonértékű, teremtő igévé válik. Az asszír királyi sztéléket az uralkodó halála után szétzúzták a fellázadt elégedetlen alattvalók. De ha nem is, azok ma már múzeumi tárgyak csupán. JHVH „sztéléje" viszont sok évszázad történelmén át hirdeti egész világra kiterjedő királyságát:

קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת
מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ (Ézs 6,3).

Der Stele Jahves. Sammlungen von Fremdvölkersprüchen in den prophetischen Schriften des Alten Testaments

In der heutigen Prophetenforschung wurde die Frage nach der Entstehung der Prophetenbücher zentralgestellt. Vornehmliche Andacht haben dabei die kleineren Kollektionen dieser Bücher gewonnen. Die vorliegende Studie ist den theologischen und literarischen Aspekten der Sammlungen von Fremdvölkersprüchen in den Büchern der Propheten Amos, Jesaja, Jeremia, Ezechiel und Zephaniah gewidmet. Hier wurde die Frage nach dem theologischen Prinzip dieser Kollektionen gestellt, und zwar auf Kollektionsebene und auf Buchebene. Welcher Gedanke hält die verschiedenen Fremdvölkersprüche zusammen und welcher bestimmt den Platz der Kollektionen in dem Buch, in dem sie jetzt stehen? Wie weit kann man ein gemeinsames theologisches Ordnungsprinzip hinter den Sammlungen der verschiedenen Bücher aufweisen, und wie weit sind diese Kollektionen buchspezifisch? Die oft betonte Meinung, dass vier von den oben genannten Büchern (mit Ausnahme von Amos) einer eschatologischen Strukturierung folgen, muss man ernsthaft in Zweifel ziehen. Statt einer Dreiteilung wird man eher auf einen starken Zusammenhang zwischen den Prophezeiungen gegen Israel und die Völker aufmerksam gemacht. Die Völker sind nur im Zusammenhang mit Jahves Urteil über Israel wichtig. Was aber darüber in den verschieden Büchern vor die Leser gestellt wird, kann voneinander abweichen. Inkongruenz zwischen unterschiedlichen theologischen Positionen treffen wir nicht nur dann an, wenn wir Kollektionen aus verschiedenen Büchern miteinander vergleichen, sondern auch innerhalb desselben Buches. Die Sammlungen haben sich vermehrt und sind nach verschiedenen Auffassungen umgearbeitet worden, was die Aufspürung theologischer Positionen verschiedener Redaktorenkreise äußerst schwierig macht. Es fällt aber auf, dass die Sammlungen von Fremdvölkersprüchen in den meisten Fällen kennzeichnende Leitworte, Überschriften und Motive aus dem Buch übernehmen. Sie sind also nicht nur buchspezifisch, sondern auch dazu bestimmt, um im Kontext der betreffenden

Bücher gelesen zu werden. Es gibt aber auch Motive, die suggerieren, dass manche Redaktorengruppen ihre Arbeit in Verbindung miteinander verrichteten, oder sogar dieselben Gruppen in einem gewissen Stadium der Entstehung der Bücher für die Bearbeitung der Kollektionen verschiedener prophetischer Schriften verantwortlich waren (z.B. der Gebrauch der Ziffer Sieben, oder geographische Motive als Ordnungsprinzip bei Amos, Jeremia und Ezechiel, oder der Einfluss des Tages Jahves als theologischer Gedanke bei Jesaja und Zephaniah).

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

SZEMLE

Megjelenik hetenként egy ív évnegyedenként melléklettel.
Előfizetési ára:
egész évre 6 frt. félévre 3 frt.

Kiadó és felelős szerkesztő
Dr. Bartók György.
nagy-enyedi ref. lelkész.

I-ső évfolyam. 1-ső és mutatványszám. Nagy-Enyed, 1876 Junius 7.

Tájékozásúl olvasóinknak.

Midőn a szellemi élet működésének különböző nyilatkozataiban az ébredés határozott jeleivel találkozunk; midőn nemcsak hazánk, de az összes mivelt világ a fejlés oly jelenségeit mutatja föl, melyek a szemlélőben messzevágó átalakulások sejtelmét keltik fel; midőn a vallásos élet mozgalmai is ujabb meg ujabb hullámokat vetnek és az egyes eszmék pezsgésnek indultak: nem teszünk fölösleges munkát, sőt kötelességünket teljesitjük, midőn egy egyházi és tanügyi tudományos folyóirat megindítására vállalkozunk. E folyóirat természetesen nem szolgálhat a tudományok minden ágának csatornájául, hanem arra törekszik föleg, hogy szétvezesse az ismeretkör azon részének éltető nedvét, a melyre egyházi és tanügyi fejlődésünknek kiváló szüksége van.

Birnunk kell egy közlönynyel, mely által lelkésztársaink pihenő óráikban az elszigetelt falvákon is élénk figyelemmel kisérhessék azon fontosabb jelenségeket, a melyek e mezőn fölmerülnek, és hiveink a templom falain kivül is épülhessenek. Az ismeret és gyakorlati élet minden ágában és nyilatkozatában vannak oly sarkalatos esz-

Az 1876-ban indított *Egyházi és Iskolai Szemle*